

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE: RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES: PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE BEKRACHTIGING DOOR DE WETGEVENDE KAMERS VAN DE KONINKLIJKE BESLUITEN BETREFFENDE DE SAMENVOEGING VAN DE GEMEENTEN EN DE WIJZIGING VAN HUN GRENZEN *

§ 1. Probleemstelling

Uitgangspunt van deze studie vormt artikel 3 van de Wet van 23 juli 1971 betreffende samenvoeging van gemeenten en de wijziging van hun grenzen.

Dit artikel dient echter gelezen te worden in zijn samenhang met artikel 1 van deze wet :

Art. 1. Indien overwegingen van geografische, economische, sociale, culturele of financiële aard zulks vergen, kan de Koning vóór 1 januari 1983, bij in Ministerraad overlegde besluiten, aangrenzende gemeenten samenvoegen, bij een gemeente het geheel of een gedeelte van één of andere gemeente aanhechten of correcties aanbrengen in de grenzen tussen de gemeenten.

Art. 3. De in artikel 1 bedoelde koninklijke besluiten worden aan de Wetgevende kamers ter bekrachtiging voorgelegd. Zij treden in werking nadat zij kracht van wet hebben verkregen¹.

De Wet van 23 juli 1971 eerbiedigt weliswaar de grondwettelijke regel dat in de grenzen van de gemeenten geen verandering of correctie kan worden aangebracht dan krachtens een wet daar het laatste woord over de koninklijke besluiten betreffende de samenvoeging of aanhechting² van gemeenten of de wijziging van hun grenzen aan de wetgever wordt toegekend³.

* De auteur was op het ogenblik van de uitwerking van deze bijdrage tevens eerste adviseur bij de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten.

¹ *Belgisch Staatsblad*, 6 augustus 1971, blz. 9.280.

² Hierna zal geen onderscheid meer worden gemaakt tussen de begrippen samenvoeging en aanhechting. Alleen wat de concrete realisatie van de samenvoeging en van de aanhechting betreft maakt de Wet van 23 juli 1971 een onderscheid. De procedure verloopt echter op dezelfde wijze.

³ Artikel 3 van de Grondwet.

De tussenkomst van de wetgever heeft echter een bijzonder karakter ; zij kan als volgt worden omschreven :

— de wetgever kan deze besluiten al dan niet bekrachtigen ;

— de Wetgevende Kamers verlenen kracht van wet aan de besluiten, die door hen effectief werden bekrachtigd⁴.

De inhoud van artikel 3 stemt overeen met hetgeen over de tussenkomst van de wetgever was gesteld in artikel 91 van de Wet van 14 februari 1961 voor economische expansie, sociale vooruitgang en financieel herstel, die beter bekend is onder de benaming "eenheidswet"⁵.

Met toepassing van de eenheidswet werden tussen 1964 en 1971 door de Wetgevende Kamers trouwens vijf wetten aangenomen waardoor eerder reeds het aantal gemeenten in ons land werd verminderd van 2.663 tot 2.365⁶ nl. :

⁴ Er zij gewezen op het feit dat deze besluiten geenszins kunnen gelijkgesteld worden met gewone wetsontwerpen, die wat de vorm betreft ook als door de Koning ondertekende besluiten aan de Wetgevende Kamers worden voorgelegd. Deze besluiten, die normaal vooraf in het Staatsblad worden gepubliceerd, dienen inderdaad alleen met hun datum en zonder weergave van hun inhoud vermeld te worden in het eigenlijk wetsontwerp, waarbij de bekrachtiging wordt gevraagd.

⁵ Deze wet legde voor de samenvoeging van gemeenten voor de eerste maal een bijzondere procedure vast. Zij was normaal van toepassing tot 1 januari 1971 doch ingevolge de Wet van 24 december 1970 werd deze vervaldatum vervangen door 1 januari 1972 (*Belgisch Staatsblad* van 9 januari 1971). Voor een bespreking van de gewone procedure zie : R. MAES, "De herstructurering van de gemeenten" in *De Gemeente*, 1975, nr. 1, blz. 20.

⁶ Daarenboven werden in de Gentse en Luikse agglomeratie nog enkele samenvoegingen doorgevoerd zonder dat de procedure, bepaald in de eenheidswet, werd toegepast.

— de Wet van 2 juli 1964 tot *bekrachtiging* van koninklijke besluiten genomen ter uitvoering van de artikelen 91 en 92 van de Wet van 14 februari 1961 voor economische expansie, sociale vooruitgang en financieel herstel⁷;

— de Wet van 6 juli 1964 tot *bekrachtiging* van een tweede reeks van koninklijke besluiten⁸;

— de Wet van 17 juli 1970 tot *bekrachtiging* van één koninklijk besluit⁹;

— de Wet van 17 juli 1970 tot *bekrachtiging* van een derde reeks van koninklijke besluiten¹⁰;

— de Wet van 9 april 1971 tot *bekrachtiging* van een vierde reeks van koninklijke besluiten¹¹.

In de desbetreffende Wetten van 14 februari 1961 en 23 juli 1971 heeft de wetgever zelf bepaald op welk ogenblik en volgens welke modaliteiten de Wetgevende Kamers in de procedure van de samenvoeging van gemeenten en van de wijziging van hun grenzen optreden.

Het komt er dan ook op aan na te gaan wat de concrete inhoud kan zijn van de bepalingen, die de tussenkomst van de wetgever nader omschrijven. Met name moet nader worden ontleend wat de betekenis kan zijn van de term "bekrachtiging" en of deze term inhoudt dat voor de wetgevende kamers slechts de mogelijkheid openstaat om de betrokken besluiten hetzij goed te keuren hetzij te verwerpen ofwel of de Wetgevende Kamers ook de bevoegdheid bezitten om deze besluiten te wijzigen of te amenderen. Meermaals wordt ter zake trouwens de mening verdedigd dat de parlementaire bekrachtiging zou betekenen dat geen amendementen op de samenvoegingsbesluiten van de regering kunnen worden aangenomen¹².

Deze wet bepaalde trouwens uitdrukkelijk dat van de daarin uitgestippelde procedure geen gebruik mocht worden gemaakt voor de samenvoeging van gemeenten, die voor de toepassing van de regelingen betreffende de haard- en standplaatstoelagen, opgesomd zijn in artikel 5 van het Regentsbesluit van 16 maart 1950 als deel uitmakend van de agglomeraties Brussel, Antwerpen, Luik, Gent en Charleroi.

Deze bepaling werd niet herhaald in de Wet van 23 juli 1971. In totaal werd, rekening houdende met de samenvoegingen die volgens de gewone wettelijke procedure werden doorgevoerd, het aantal gemeenten in ons land verminderd van 2.663 tot 2.359.

⁷ *Belgisch Staatsblad*, 11 juli 1964, blz. 7.621. In totaal werden twintig koninklijke besluiten bekrachtigd.

⁸ *Belgisch Staatsblad*, 11 juli 1964, blz. 7.622. Hierdoor werden tweeëntwintig koninklijke besluiten bekrachtigd.

⁹ *Belgisch Staatsblad*, 11 augustus 1970, blz. 8.295.

¹⁰ *Belgisch Staatsblad*, 11 augustus 1970, blz. 8.276. Hierdoor werden 102 koninklijke besluiten bekrachtigd.

¹¹ *Belgisch Staatsblad*, 21 april 1971, blz. 4.993. Hierdoor werden tien koninklijke besluiten bekrachtigd.

¹² Deze mening werd ook weergegeven in de in 1975 door het Ministerie van Binnenlandse Zaken verstrekte beleidsnota over de samenvoeging van gemeenten: "Wat de parlementaire bekrachtiging aangaat, dient aangestipt te worden dat dergelijke bekrachtiging betekent dat er noch in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, noch in de Senaat, amendementen op de fusieplannen van de Regering kunnen worden ingediend" (gestencild document, blz. 5).

§ 2. Twee niet rechtstreeks ter zake dienende voorbeelden

In de discussie rondom de concrete inhoud van het woord "bekrachtiging" in de Wet van 23 juli 1971 wordt wel eens verwezen naar twee voorbeelden, die daarmede een zekere analogie zouden vertonen. Deze voorbeelden betreffen de instemming die de Kamers moeten verlenen alvorens bepaalde internationale verdragen gevolg kunnen hebben en de bekrachtiging, die in sommige wetten, die bijzondere machten toekennen aan de Koning, wordt vereist voor de koninklijke besluiten die genomen werden ter uitvoering van deze wetten. Bij nader onderzoek blijkt echter dat deze voorbeelden niet onmiddellijk als ter zake dienend kunnen worden beschouwd.

Vooraf zij wel opgemerkt dat de meeste handboeken betreffende het grondwettelijk recht zeer weinig aandacht besteden aan de zgn. bekrachtigingswetten. Dit komt wellicht voort uit het feit dat onze Grondwet deze bekrachtiging door de wetgever zelf niet nader omschrijft¹³.

1. De internationale verdragen

De handelsverdragen en de verdragen die de Staat zouden kunnen bezwaren of Belgen persoonlijk zouden kunnen binden, moeten ingevolge artikel 68 van de Grondwet aan de Wetgevende Kamers worden voorgelegd: deze verdragen hebben eerst gevolg nadat zij de *instemming* van de Kamers hebben verkregen. De Grondwet gebruikt de term "bekrachtiging" bijgevolg niet¹⁴. De instemming is de handeling waarbij wordt beslist dat het door de Koning gesloten verdrag in België gevolg zal hebben. Zij is geen rechtshandeling van normatieve aard en het verdrag dankt zijn rechtsbestaan niet aan de instemmingswet. De Koning heeft immers als zodanig een eigen grondwettelijk geregelde bevoegdheid om verdragen te sluiten¹⁵.

In verband met de wijze, waarop die instemming wordt verleend, wordt als algemene stelregel aangenomen dat de Kamers ten aanzien van een aan hen voorgelegd verdrag alleen hun instemming kunnen geven of onthouden. De artikelen 41 en 42 van de Grondwet betreffende de artikelsgewijze stem-

¹³ In artikel 69 van de Grondwet is alleen sprake van de bekrachtiging van de wetten door de Koning. Hier heeft men echter een aspect van de totstandkoming van de wet zelf op het oog.

¹⁴ De bekrachtiging of ratificatie heeft trouwens een andere betekenis: hierdoor bevestigt de Koning de internationale overeenkomsten gewoonlijk nadat zij aan de goedkeuring van de Kamers werden voorgelegd. Deze bekrachtiging is noch door de Grondwet, noch door de wet verplicht gesteld.

¹⁵ A. MAST, *Overzicht van het Belgisch Grondwettelijk Recht*, Gent, 1972, blz. 259, e.v.

ming en het recht van de Kamers om de voorgestelde artikelen te wijzigen en te splitsen worden niet van toepassing geacht op het verdrag; dit zou inderdaad een eenzijdige wijziging van de internationale overeenkomst tot gevolg kunnen hebben¹⁶. Volledigheidshalve zij wel aangestipt dat de Kamers hun goedkeuring door een verklaring kunnen toelichten of in de goedkeuringswet zelf bijkomende artikelen kunnen opnemen, die op het interne recht een weerslag hebben¹⁷.

Niet alleen de gebruikte term nl. "instemming" in plaats van "bekrachtiging" doch geheel de context van de primordiale bevoegdheid van de Koning — en niet van de wetgever — om de verdragen te sluiten moeten er ons echter toe doen besluiten dat er op juridisch vlak belangrijke verschilpunten bestaan met de procedure inzake samenvoeging van gemeenten. Krachtens de Grondwet is alleen de wetgever bevoegd om gemeenten samen te voegen of om wijzigingen aan te brengen aan hun grenzen.

2. De wetten houdende toekenning van buitengewone of bijzondere machten

Bepaalde wetten hebben in het verleden buitengewone of bijzondere machten toegekend aan de Koning. Hierdoor bekwam de regering de bevoegdheid om door middel van koninklijke besluiten — en dit gedurende de door de wetgever gestelde termijn — bepaalde materies, die normaal tot de bevoegdheid van de Wetgevende Kamers behoren te reglementeren¹⁸.

Het komt er hier niet op aan het onderscheid te bespreken dat tussen de wetten houdende toekenning van "buitengewone" machten en die houdende toekenning van "bijzondere" machten kan worden gemaakt. Wel is belangrijk dat bijna alle wetten op de bijzondere machten de regering verplichten verslag uit te brengen over het gebruik van de haar verleende bevoegdheid¹⁹. Soms bepalen deze wetten ook dat de aldus genomen koninklijke besluiten door de Wetgevende Kamers moeten worden bekrachtigd. De wetten op de buitengewone machten leggen aan de regering die verplichting niet op.

Wanneer men de wetten, die aan de Koning in het verleden bijzondere machten hebben toegekend, nader onderzoekt, ziet men dat de verplichting om de bekrachtiging van de genomen besluiten aan te vragen opgenomen was:

¹⁶ A. MAST, *op. cit.*, blz. 259. Zie ook P.F. SMETS, *L'assentiment des Chambres législatives aux traités internationaux*, Brussel, 1964, blz. 49-52.

¹⁷ Die artikelen of verklaringen kunnen echter geenszins tot een eenzijdige wijziging van de internationale overeenkomst aanleiding geven.

¹⁸ Zie hierover G. PIQUET, "L'exercice des pouvoirs spéciaux en 1967", in *Recueil de jurisprudence du droit administratif et du Conseil d'Etat*, 1967, blz. 271 e.v.

¹⁹ A. MAST, *op. cit.*, blz. 206.

— in de Wet van 31 juli 1934 waarbij aan de Koning bepaalde machten worden toegekend met het oog op het economisch en financieel herstel en de vermindering van de openbare lasten; de bekrachtiging was evenwel alleen vereist voor de koninklijke besluiten waarbij wetten betreffende de staatsbelastingen werden gewijzigd; over de overige besluiten moest alleen verslag worden uitgebracht²⁰;

— in de Wet van 10 juni 1937 betreffende de coördinatie van de werking, de inrichting en de bevoegdheden van zekere instellingen van openbaar nut;

— in de Wet van 1 mei 1939, waarbij aan de Koning bepaalde machten worden toegekend voor het gezond maken en in evenwicht brengen van de openbare financiën, het bekomen van gunstiger voorwaarden voor de ontwikkeling van 's lands economie en het voorzien in andere dringende noodwendigheden.

De Wetten van 16 juli 1926²¹, 17 mei 1933²² en 31 maart 1967²³ houden daarentegen voor de regering alleen de verplichting in om aan de Kamers verslag uit te brengen over de krachtens die wetten door haar genomen maatregelen²⁴.

Bij nader onderzoek van de Wet van 16 juni 1947, waarbij een reeks koninklijke besluiten genomen krachtens de voormelde Wetten van 10 juni 1937 en 1 mei 1939 werden bekrachtigd, valt op dat enerzijds een eerste reeks besluiten zonder meer bevestigd werden in hun bepalingen op de datum, waarop zij in werking traden; anderzijds bracht de wetgever in een tweede reeks besluiten heel wat wijzigingen aan terwijl één koninklijk besluit niet werd bevestigd. De bevestiging van de gewijzigde besluiten werd zo omschreven dat deze besluiten in werking traden op de in dat verband in het besluit bepaalde datum terwijl de wijzigingen slechts bindende kracht verkregen op de dag van de bekendmaking van de Wet van 16 juni 1947 in het Belgisch Staatsblad.

De bekrachtiging van de bedoelde koninklijke besluiten houdt bijgevolg in dat deze als zodanig rechtskracht hebben doch dat zij nadien ook aan de Wetgevende Kamers moeten worden voorgelegd.

²⁰ De Wet van 31 juli 1934 werd gewijzigd en aangevuld door de Wetten van 7 december 1934, 15 maart 1935 en 30 maart 1935.

²¹ Wet van 16 juli 1926 betreffende maatregelen te nemen ter verbetering van de financiële toestand.

²² Wet van 17 mei 1933, waarbij aan de regering bevoegdheid wordt toegekend om haar toe te laten zekere maatregelen te treffen met het oog op het financieel herstel en verwezenlijken van het begrotingsevenwicht.

²³ Wet van 31 maart 1967 tot toekenning van bepaalde machten aan de Koning ten einde de economische heropleving, de bespoediging van de regionale reconversie en de stabilisatie van het begrotingsevenwicht te verzekeren.

²⁴ Andere wetten zoals die van 30 december 1932 en 12 maart 1957 houden ter zake voor de regering geen enkele verplichting in.

Opmerkelijk is ook dat in de Wet van 16 juni 1947 niet de term "bekrachtiging" doch wel "bevestiging" wordt gebruikt.

Het is evident dat wanneer de Koning ingevolge de wet die hem daartoe machtigt, het gebied dat normaal voorbehouden is aan de wetgever betreedt, de wetgever achteraf en o.m. ter gelegenheid van deze "bevestiging" deze besluiten kan wijzigen.

Ten slotte zij opgemerkt dat ook het niet bevestigde besluit tot op de datum van de vankrachtwording van de Wet van 16 juli 1947 van toepassing is gebleven.

3. *Samenvatting*

Noch de grondwettelijke regeling inzake de internationale verdragen noch de uitvoering van de wetten houdende toekenning van bijzondere machten kunnen als onmiddellijk ter zake dienende voorbeelden worden aangehaald om het begrip "bekrachtiging", zoals dit voorkomt in artikel 3 van de Wet van 23 juli 1971, nader te verklaren. Wat de internationale verdragen betreft is de tussenkomst van de wetgever, ingevolge de Grondwet zelf, beperkt. Deze grondwettelijke beperking geldt geenszins t.a.v. de procedure inzake de samenvoeging van gemeenten.

Anderzijds hadden de koninklijke besluiten, genomen ter uitvoering van de wetten op de bijzondere machten tot nog toe steeds een ander karakter dan de koninklijke besluiten die in het kader van de procedure betreffende de samenvoeging van gemeenten aan de wetgever worden voorgelegd. In het kader van de samenvoegingsprocedure zijn deze besluiten inderdaad te beschouwen als voorbereidende handelingen, die als zodanig geen rechtsgevolg sorteren. Theoretisch is het echter denkbaar dat de wetten op de bijzondere machten dan de term "bekrachtiging" een andere inhoud zouden geven waardoor de bedoelde koninklijke besluiten hetzelfde karakter zouden verkrijgen als die welke bedoeld zijn in de Wet van 23 juli 1971. Vooralsnog zijn daarvan echter geen voorbeelden bekend²⁵.

§ 3. *Betekenis van de term "bekrachtiging" in de wetgeving betreffende de samenvoeging van de gemeenten en de wijziging van de gemeentegrenzen*

Het gebrek aan — althans op strikt juridisch vlak — voldoende analogie met de hierboven aangehaalde voorbeelden dwingt er ons toe in de

²⁵ De toekenning van bijzondere machten, waarbij steeds verondersteld wordt dat dringend een aantal wettelijke maatregelen moeten worden genomen of gewijzigd, zou dan trouwens een deel van haar zin verliezen; men zou dan telkens moeten wachten totdat de Wetgevende Kamers zich zouden uitgesproken hebben vooraleer de betrokken besluiten gevolgd zouden hebben.

parlementaire voorbereiding te onderzoeken wat de bedoeling is geweest van de wetgever wanneer hij zijn tussenkomst ter zake als "bekrachtiging" heeft willen omschrijven. Voor de ontleding van de parlementaire werkzaamheden komen achtereenvolgens in aanmerking:

— het wetsontwerp van 4 augustus 1960 waarbij de Koning gemachtigd wordt de gemeentelijke grenzen te wijzigen²⁶. Dit wetsontwerp werd als zodanig nooit besproken in de Wetgevende Kamers; wel werd het daarna opgenomen in het wetsontwerp voor economische expansie, sociale vooruitgang en financieel herstel, dat later de Wet van 14 februari 1961 zou worden. Het belang van dit ontwerp ligt evenwel in het feit dat de afdeling wetgeving van de Raad van State hierover een advies heeft uitgebracht;

— de Wet van 14 februari 1961 voor economische expansie, sociale vooruitgang en financieel herstel of de zo geheten "eenheidswet";

— de Wet van 23 juli 1971 betreffende de samenvoeging van gemeenten en de wijziging van hun grenzen.

In genoemd wetsontwerp zowel als in de Wetten van 14 februari 1961 en 23 juli 1971 komt de term "bekrachtiging" voor.

Volledigheidshalve zij ook aangestipt dat de term "bekrachtiging" ook voorkomt in de wettelijke regeling voor de oprichting van federaties van gemeenten; in het kader van de parlementaire voorbereiding van de Wet van 26 juli 1971 had evenwel geen discussie plaats over de betekenis van deze term zodat het ook onnodig is daarop in deze bijdrage verder in te gaan²⁷.

1. *Het wetsontwerp van 4 augustus 1960 en het daarbij uitgebrachte advies van de afdeling wetgeving van de Raad van State*²⁸

Artikel 5 van dit wetsontwerp was als volgt gesteld: "Ieder jaar, bij de indiening van de begroting van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, worden de koninklijke besluiten aan de Wetgevende Kamers ter *bekrachtiging* voorgelegd. Zij treden eerst in werking nadat zij kracht van wet hebben gekregen."

²⁶ *Parl. Besch., Senaat*, 1959-1960, nr. 510, 4 augustus 1960.

²⁷ *Zie Parl. Besch., Kamer*, 1970-1971, nr. 868/1, 9 februari 1971 en nr. 868/12 van 5 mei 1971, advies van de Raad van State. Dit eerste wetsontwerp werd evenwel ingetrokken.

Zie verder de parlementaire voorbereiding van de Wet van 26 juli 1971.

²⁸ De Raad van State diende dit advies uit te brengen binnen een termijn van tien dagen. In de inleiding tot zijn advies betreurt de Raad dan ook binnen die termijn niet alle delicate rechtsvraagstukken, die rezen n.a.v. dit wetsontwerp te hebben kunnen bestuderen. Toch is de term "bekrachtiging" niet aan de aandacht van de Raad van State ontgaan.

Uit het advies, dat de afdeling wetgeving van de Raad van State bij dit wetsontwerp uitbracht, kan volgende tekst aangehaald worden :

"Die koninklijke 'besluiten' zullen dus van speciale aard zijn, aangezien zij uit zichzelf geen uitwerking zullen hebben; *daartegenover staat dat de bekrachtiging door het Parlement geen bekrachtiging in de gewone betekenis van het woord zal zijn, vermits ze niet zal terugwerken. Dit is wel een nieuwe procedure.* Ze verschilt niet alleen van de procedure der kaderwetten, waarin algemene beginselen worden aangegeven die de Koning zonder verdere bemoeiing van de wetgever kan toepassen maar ook van de procedure der volmachtenwetten die de Koning ertoe machtigen op een gebied dat normaal tot de bevoegdheid van de wetgevende macht behoort, verordeningen uit te vaardigen, die onmiddellijk bindend zijn en waaraan de wetgever achteraf soms kracht van wet verleent.

Het ontwerp draagt aan de Koning geen enkele bevoegdheid op inzake grenswijziging tussen gemeenten; het laat hem enkel toe de daartoe vereiste bepalingen aan het Parlement voor te leggen als een ontwerp van bekrachtigingswet en niet als een gewoon wetsontwerp. De reden ligt voor de hand: daar een ontwerp van bekrachtigingswet altijd uit één artikel bestaat, kan de bespreking in het Parlement worden ingekort. *Willen de parlementsleden de door de Regering voorgestelde maatregelen uitvoerig bespreken, dan zullen zij gebruik moeten maken van hun recht van splitsing en amendering. (...)*

In dat verband is erop gewezen dat het ontwerp de artikelsgewijze stemming niet formeel uitsluit. Toch wil het de normale toepassing van artikel 41 van de Grondwet ontwikkelen door te bepalen, dat aan het Parlement voor al de samenvoegingen en grenswijzigingen over het lopende jaar één of meer ontwerpen met slechts één artikel zullen worden voorgesteld. Om over de verschillende bepalingen betreffende een samenvoeging van of een grenswijziging tussen gemeenten afzonderlijk te kunnen stemmen, zullen de Kamers vooraf van hun recht van splitsing en amendering gebruik moeten maken. De ontworpen procedure, al is ze niet openlijk in strijd met de Grondwet, miskent niettemin de geest ervan."

In zijn advies raadt de Raad van State trouwens aan de term "bekrachtiging" liefst te vermijden; de Raad meende dat artikel 5 best als volgt zou worden gesteld :

"De in artikel één bedoelde besluiten worden aan de wetgevende macht onderworpen, bij de indiening van de begroting van het Ministerie van Binnenlandse Zaken"²⁰.

Deze versie werd echter niet opgenomen in het eigenlijk wetsontwerp waarin, zoals hierboven reeds werd opgemerkt, de term "bekrachtiging" bewust werd behouden.

Ten aanzien van het advies van de Raad van State is te vermelden dat deze terecht wijst op de nieuwigheid, die in dit wetsontwerp is vervat. Wel mag men aannemen dat deze procedure niet noodzakelijkerwijze, zoals de Raad veronderstelt, aanleiding moet geven tot de uitwerking van een wetsontwerp, dat slechts één artikel zou bevatten. Deze bemerking relativeert wel enigszins de grondwettelijke bezwaren, die door de Raad werden gemaakt. Belangrijk is evenwel dat de Raad zich op het standpunt stelt dat de Wetgevende Kamers in ieder geval over de

voorstellen afzonderlijk zullen kunnen stemmen. Ter zake wordt alleen verwezen naar artikel 41 van de Grondwet; het is evenwel duidelijk dat vooral artikel 42 van de Grondwet het standpunt van de Raad bevestigt²⁰.

In het advies wordt trouwens nader gepreciseerd dat de Wetgevende Kamers zich uitdrukkelijk en rechtstreeks moeten kunnen uitspreken over iedere bepaling en dat zij gebruik moeten kunnen maken van hun recht van amendering :

"In een materie, die zoals deze, volgens de artikelen 2 en 3 van de Grondwet tot de bevoegdheid van de wetgever behoort, zijn de Wetgevende Kamers niet alleen gerechtigd maar zelfs verplicht zich uitdrukkelijk en rechtstreeks uit te spreken over iedere bepaling die de uitoefening van de hun eigen bevoegdheid inhoudt. Aan die verplichting is niet voldaan als gestemd wordt over een tekst die alleen maar verwijst naar een stel maatregelen uitgewerkt door de uitvoerende macht."

2. De Wet van 14 februari 1961 of de zo geheten eenheidswet

In het licht van de door de Raad van State in 1960 geformuleerde opmerkingen lichtte de minister van Binnenlandse Zaken zijn standpunt over de voorgestelde procedure als volgt toe²¹ :

"Eerst en vooral dient nader bepaald dat twee zogezegde normale oplossingen hadden kunnen onder ogen genomen worden : een kaderwet of een volmachtwet. De eerste, waarbij aan de Koning de macht zou worden toegekend de gemeentelijke gebiedsgrenzen te wijzigen, druist pal in tegen artikel 3 van de Grondwet, luidens hetwelk die macht aan de wetgever is voorbehouden. De Koning kan dus in geen geval de gebiedsgrenzen door middel van normale koninklijke besluiten wijzigen.

Een volmachtwet ware aannemelijker in grondwettelijk opzicht : de koninklijke besluiten zouden kracht van wet hebben. Niettemin schijnt het duidelijk dat uit de tekst van artikel 3 van de Grondwet moet worden afgeleid dat de Grondwetgevende Vergadering die macht uitsluitend voor de wetgever heeft willen wegleggen en dat het deze dan ook niet toekomt daarvan afstand te doen aan de Koning.

Daarom dient er naar een middenweg gezocht, en het is alzo dat het huidig ontwerp bepaalt dat de procedure volledig over het regeringsvlak zal verlopen, maar dat de maatregel slechts uitvoerbaar zal zijn wanneer hij door het Parlement is bekrachtigd".

en :

"Het is echter niet omdat 'bekrachten' tot nu toe een beperkte betekenis heeft gekregen dat aan die term geen ruimere zin mag worden gehecht. Het beroep op de wetgever is vooral noodzakelijk opdat de Grondwet zou worden nageleefd.

²⁰ De artikelen 41 en 42 van de Grondwet luiden als volgt :

— art. 41 : Een wetsontwerp kan door één van de Kamers eerst worden aangenomen nadat daarover artikelsgewijze gestemd is.

— art. 42 : De Kamers hebben het recht de artikelen en de voorgestelde amendementen te wijzigen en te splitsen.

²¹ *Parl. Besch., Kamer, 1959-1960, nr. 649/29, 14 december 1960, blz. 48 e.v., verslag namens de Commissie van Binnenlandse Zaken uitgebracht door de heer Van Den Eynde.*

²⁰ De hierna te bespreken eenheidswet zou deze procedure echter loskoppelen van de bespreking van de begroting.

In feite, komt 'bekrachten' overeen met 'goedkeuren' zoals het voorkomt in het tweede lid van artikel 68 van de Grondwet."

Om tegemoet te komen aan het bepaalde in artikel 41 van de Grondwet verbindt de minister er zich verder toe om de koninklijke besluiten in zoveel rubrieken in te delen als er samenvoegingen of wijzigingen zijn. Wijselijk raakt de minister het amendementsrecht, vervat in artikel 42 van de Grondwet, niet aan daar de Raad van State niet uitdrukkelijk naar dit artikel had verwezen. Overeenkomstig de door hem ontwikkelde stelling, nl. dat bekrachten overeenkomt met goedkeuren of instemmen, zoals dit het geval is op het gebied van de internationale verdragen, verklaarde de minister integendeel dat de betrokken besluiten koninklijke besluiten zijn, waaromtrent de Kamers *zich met ja of neen* uit te spreken zullen hebben³².

Dit standpunt, dat bij parlementaire voorbereiding op geen merkkelijk verzet stuitte, werd steunende op het eerder vermeld advies van de Raad van State aangevochten door de heer G. Boland³³. Hij meende trouwens dat dit standpunt in de praktijk niet logisch kon worden doorgetrokken daar de wetgever in 1964 in het raam van de eerste bekrachtigingswetten wel degelijk van zijn amendementsrecht had gebruik gemaakt.

3. De Wet van 23 juli 1971

Tijdens de parlementaire voorbereiding van deze wet werd het juridisch probleem van de bekrachtiging geenszins aangeraakt. Artikel 3 van het wetsontwerp, dat de procedure bevestigde waarbij de door koninklijk besluit voorgestelde samenvoegingen bij wet moeten worden bekrachtigd, werd eenparig aangenomen³⁴.

Tijdens de bespreking van de begroting van het Ministerie van Binnenlandse Zaken voor het begrotingsjaar 1975 legde de minister in dat verband evenwel volgende verklaring af³⁵:

"Twee gevallen kunnen zich voordoen:

— de bekrachtiging wordt geweigerd om redenen die met de samenvoeging zelf verband houden:

in dat geval moet afgezien worden van de samenvoeging; het staat de Regering vanzelfsprekend vrij hetzij een nieuwe raadplegingsprocedure in te zetten, hetzij een nieuwe samen-

voegingsformule voor te stellen, die aansluit bij de tegenvoorstellen van de bestendige deputaties of van de gemeenteraden;

— de bekrachtiging wordt geweigerd om redenen die verband houden met de voorwaarden van de samenvoeging (gevolgen voor het personeel, overdracht van rechten, lasten en verplichtingen, enz...):

in dit geval kunnen de Kamers de bepalingen wijzigen die hun betwistbaar voorkomen en vervolgens de samenvoeging bekrachten."

4. Samenvatting

Uit de parlementaire werkzaamheden blijkt dat de regering aan de term "bekrachtiging" een eigen specifieke inhoud heeft willen geven waardoor "bekrachten" in feite zou overeenstemmen met "instemmen", zoals bedoeld is in artikel 68 van de Grondwet voor de behandeling van de internationale verdragen. Dit houdt dus in dat in die visie, die in het parlement nooit werd bestreden, de Kamers zich met ja of neen dienen uit te spreken over de koninklijke besluiten zonder dat zij deze zouden mogen amenderen of wijzigen.

Wel wordt in de laatst geciteerde uitspraak van de minister van Binnenlandse Zaken onderscheid gemaakt tussen de bepalingen die betrekking hebben op de eigenlijke samenvoegingen en grenswijzigingen, en de bepalingen die betrekking hebben op de modaliteiten i.v.m. de samenvoeging (gevolgen voor het personeel, overdracht van rechten, financiële regeling enz.). De laatste bepalingen zouden wel kunnen worden geamendeerd daar zij geen betrekking hebben op het eigenlijk voorstel tot samenvoeging en grenswijziging. Ter zake zij evenwel opgemerkt dat deze bepalingen ofwel kunnen voorkomen in de ter bekrachtiging voorgelegde besluiten ofwel in het wetsontwerp zelf. In zoverre deze bepalingen in het besluit zelf voorkomen en in de mate dat men het aangenomen uitgangspunt consequent wenst toe te passen, is er echter geen reden om deze bepalingen anders te behandelen dan het voorstel tot samenvoeging of grenswijziging zelf. In zoverre deze bepalingen evenwel voorkomen in het wetsontwerp zelf is het anderzijds logisch dat zij voor amendering of wijziging in aanmerking moeten kunnen komen.

Het komt evenwel ook als nuttig voor na te gaan welke houding de Wetgevende Kamers in feite hebben aangenomen bij de parlementaire voorbereiding van de Wetten van 2 en 6 juli 1964, 17 juli 1970 en 9 april 1970 waarbij met toepassing van de eenheidswet honderdvijfenvijftig koninklijke besluiten houdende samenvoeging van gemeenten of wijziging van hun grenzen werden bekrachtigd. Daar de procedure in de Wet van 23 juli 1971, zoals reeds eerder werd vermeld, op dit punt volledig overeenstemt met de procedure vervat in de eenheidswet, kan een overzicht van de parlementaire werkzaamheden ook voor de toekomst heel wat nuttige informatie bieden.

³² Zie hiervoor *Parl. Besch., Senaat*, 1960-1961, nr. 108, 2 februari 1961, verslag namens de Commissie voor de Binnenlandse Zaken uitgebracht door de heer Neybergh.

³³ G. BOLAND, "Les problèmes juridiques des fusions de communes", in *Revue de l'Administration*, 1965, blz. 149, vnl. blz. 151-153.

³⁴ *Parl. Besch., Kamer*, 1970-1971, nr. 991/3, 17 juni 1971, verslag, en *Senaat*, 1970-1971, nr. 611, 6 juli 1971, verslag; *Parl. Hand., Kamer*, 24 juni 1971, en *Senaat*, 14 juli 1971.

³⁵ *Parl. Besch., Kamer*, 1974-1975, nr. 4-VII/5, 12 maart 1975, verslag namens de Commissie voor de Binnenlandse Zaken uitgebracht door de heer Verroken, blz. 41.

§ 4. *De parlementaire voorbereiding van de wetten, aangenomen in 1964, 1970 en 1971, houdende bekrachtiging van koninklijke besluiten betreffende de samenvoeging van de gemeenten en de wijziging van hun grenzen*

1. De Wet van 2 juli 1964

A. Tijdens de parlementaire voorbereiding werden door de regering zelf een drietal amendementen ingediend op het eerste artikel, dat een opsomming bevatte van de ter bekrachtiging voorgelegde koninklijke besluiten, nl.³⁶:

a) de vervanging van de naam "Rosendaal", die door de regering werd voorgesteld voor de samenvoeging van de gemeenten Pamel, O.L.-Vrouw Lombeek en Strijtem door "Roosdaal"³⁷;

b) het weglaten van het samenvoegingsvoorstel, dat nochtans reeds in een K.B. van 5 mei 1964 was opgenomen betreffende de gemeenten Yvoir, Evrehailles en Houx³⁸;

c) De bijkomende vermelding nl. dat het Koninklijk Besluit van 5 mei 1964 houdende samenvoeging van de gemeenten Fexhe-le-Haut-Clocher, Freloux, Merville, Roloux en Voroux-Goreux, gewijzigd werd bij een Koninklijk Besluit van 29 mei 1964. Het betrokken besluit werd gewijzigd om de nieuwe gemeente in het arrondissement Borgworm te handhaven in plaats van ze bij het arrondissement Luik te voegen.

Deze amendementen werden door de Wetgevende Kamers aanvaard.

B. Tijdens de parlementaire voorbereiding werd ook het voorstel tot samenvoeging van de gemeenten Bekkerzeel, Hamme, Kobbegem en Relegem (K.B. van 22 mei 1964) ingetrokken.

³⁶ Zie *Parl. Besch.*, Kamer, 1963-1964, nr. 803/2, 10 juni 1964.

³⁷ De naam "Rosendaal" kwam voor in het desbetreffende Koninklijk Besluit van 10 april 1964.

³⁸ In het verslag dat namens de Commissie van Binnenlandse Zaken werd uitgebracht door de heer Verroken (Kamer, 1963-1964, nr. 803/3, 11 juni 1964, blz. 2) werd als reden opgegeven voor het weglaten van dit koninklijk besluit dat de *wettelijk voorziene consultatie in dit geval niet volledig had plaatsgehad*.

In het verslag dat namens de Commissie voor de Binnenlandse Zaken en het Openbaar Ambt in de Senaat werd uitgebracht door de heer A. Van Cauwenberghe werd volgende reden opgegeven: "Bij die samenvoeging was de brug te Warnant bij Yvoir gevoegd. Betwistingen zijn gerezen en men acht het beter dit koninklijk besluit te wijzigen en het op te nemen in het tweede ontwerp van wet". De gemeente Warnant *had voordien* namelijk geen advies kunnen geven over de opname bij Yvoir van het tot haar grondgebied behorende "Quartier du Pont".

Het wetsontwerp van 19 juni 1964 (Kamer, 1963-1964, nr. 833/1, 19 juni 1964) stelde dan de bekrachtiging voor van het "Koninklijk Besluit van 5 mei 1964 houdende samenvoeging van de gemeenten Yvoir, Evrehailles en Houx, gewijzigd bij artikel 17 van het Koninklijk Besluit van 18 juni 1964 tot samenvoeging van de gemeenten Anhée, Warnant en Haut-le-Wastia".

De reden voor die intrekking werd in het verslag, dat namens de Commissie voor de Binnenlandse Zaken en het Openbaar Ambt werd uitgebracht door de heer H. Van Cauwenberghe als volgt omschreven: "Vermits de vier burgemeesters voorstellen aan de nieuwe gemeente uit samenvoeging ontstaan, een andere naam te geven dan aanvankelijk de bedoeling was (nl. Sint-Goedele) verkiest de minister om geen bekrachtiging van het koninklijk besluit te verzoeken en deze pas later aan te vragen wanneer het gewijzigd zal zijn"³⁹.

2. De Wet van 6 juli 1964

A. Ten aanzien van de door sommige leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers ingediende amendementen legde de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken volgende verklaring af:

*"In de wet heeft de wetgever zich zelf perken opgelegd ten einde grootscheepse samenvoegingen van gemeenten mogelijk te maken. Deze kunnen gebeuren bij in ministerraad overlegde koninklijke besluiten die door de wetgever moeten worden bekrachtigd, zonder dat aan deze besluiten door deze laatste wijzigingen kunnen worden aangebracht"*⁴⁰.

B. Het Koninklijk Besluit van 22 mei 1964 houdende samenvoeging van de gemeenten Bekkerzeel, Hamme, Kobbegem en Relegem, zoals het daarna gewijzigd was bij Koninklijk Besluit van 18 juni 1964 en waarbij eveneens door een lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers een amendement was ingediend, werd tijdens de parlementaire voorbereiding ingetrokken⁴¹.

3. De Wetten van 17 juli 1970

A. Tijdens de parlementaire behandeling werd het Koninklijk Besluit van 5 juli 1970 tot samenvoeging van de gemeenten Boutersem, Kerkom en Roosbeek op één punt geamendeerd: de naam "Butsel" die door dit besluit aan de nieuwe gemeente werd gegeven werd vervangen door de naam "Boutersem".

Daarenboven was in het wetsontwerp bepaald dat de nieuwe gemeente deel zou uitmaken van het kieskanton Glabbeek-Zuurbemde. Deze bepaling werd eveneens gewijzigd om de gemeente in te delen bij het kieskanton Tienen⁴².

³⁹ Zie ook *Parl. Hand.*, Kamer, 16 en 18 juni 1964, en *Parl. Besch.*, Senaat, 1963-1964, nr. 297, 23 juni 1964, blz. 2.

⁴⁰ *Parl. Besch.*, Kamer, 1963-1964, nr. 833/2, 24 juni 1964, verslag namens de Commissie voor de Binnenlandse Zaken uitgebracht door de heer Verroken. Zie ook *Parl. Hand.*, Kamer, 25 juni 1964, blz. 11, betoog van de h. Gilson, minister van Binnenlandse Zaken: "La loi de 1961 sur base de laquelle toutes les procédures sont entamées permet (...) de proposer au Parlement le rejet de la fusion. Elle ne lui permet pas de la mutiler, de la modifier telle qu'elle est proposée".

⁴¹ *Parl. Besch.*, Kamer, 1963-1964, nr. 833/2, 24 juni 1964.

⁴² *Parl. Besch.*, Kamer, 1970-1971, nr. 719/1, 10 juni 1970,

B. Ook werd tijdens de openbare bespreking een amendement aanvaard betreffende de naamgeving voor de samenvoeging van de gemeenten Zarren en Werken. In het Koninklijk Besluit van 10 februari 1970 was hiervoor de naam "Werken" voorgesteld; deze naam werd vervangen door "Zarren-Werken"⁴³.

4. De Wet van 9 april 1971

Bij het betrokken wetsontwerp werden geen amendementen aangenomen. Wel stelde de regering zelf voor aan de lijst van de in het wetsontwerp opgenomen besluiten een nieuw besluit toe te voegen, dat na het indienen van het ontwerp was genomen; tevens werd in het ontwerp voorgesteld om enkele materiële vergissingen recht te zetten in de Wet van 17 juli 1970⁴⁴.

5. Samenvatting

Tijdens de parlementaire voorbereiding van deze wetten werd meermaals verwezen naar het vroeger ingenomen standpunt dat de Wetgevende Kamers de betrokken koninklijke besluiten alleen konden bekrachtigen of verwerpen⁴⁵. Toch werd dit standpunt niet op al zijn consequenties doorgetrokken: driemaal werd de naam van de nieuwe gemeente, zoals die voorkwam in het koninklijk besluit gewijzigd.

Daarenboven werden tijdens de parlementaire voorbereiding door de regering koninklijke besluiten ingetrokken of toegevoegd. Dit houdt evenwel geen afwijking in ten aanzien van het aangenomen uitgangspunt. In overeenstemming met dit uitgangspunt blijven ook nog de amendementen, die aanvaard werden i.v.m. de indeling in arrondissementen en kieskantons daar deze bepalingen ofwel vooraf door een nieuw koninklijk besluit werden gewijzigd ofwel alleen voorkwamen in het wetsontwerp en niet in het betrokken koninklijk besluit.

§ 5. Slotbeschouwingen

1. Het lijdt geen twijfel dat de wetgever aan de term "bekrachtiging", zoals die voorkomt in artikel

3 van de Wet van 23 juli 1971, een specifieke inhoud heeft willen geven. Uit de verschillende verklaringen die op dit gebied door de opeenvolgende ministers van Binnenlandse Zaken werden afgelegd, blijkt dat aan deze term dezelfde inhoud wordt gegeven als aan de term "instemming", die voorkomt in artikel 68 van de Grondwet, dat de tussenkomst van de Wetgevende Kamers op het gebied van de internationale verdragen regelt.

Toch is de juridische context, waarin deze bekrachtiging wordt gegeven totaal verschillend van de context, waarin de Wetgevende Kamers instemmen met de verdragen. Deze bekrachtiging is anderszijds evenmin te vergelijken met de bekrachtiging, die soms wordt vereist voor de koninklijke besluiten, genomen ter uitvoering van de wetten die aan de Koning bijzondere machten verlenen.

2. Bij de ontleding van de inhoud van de term bekrachtiging moet er inderdaad van uitgegaan worden dat de Grondwet in artikel 3 duidelijk stelt dat alleen de wetgever bevoegd is om de grenzen van de gemeenten te wijzigen. De wetgever kan wel zijn eigen optreden nader omschrijven doch hij kan op grond van deze grondwettelijke vereiste geenszins afstand doen van de hem toegekende bevoegdheid.

Uit de parlementaire voorbereiding kan men afleiden dat de wetgever de bevoegdheid om voorstellen tot samenvoeging van gemeenten of tot wijziging van de gemeentelijke grenzen te formuleren heeft toegekend aan de Koning.

Deze bevoegdheid zou evenwel ook aan de Koning toekomen indien de samenvoegingsvoorstellen in een gewoon wetsontwerp zouden opgenomen zijn.

Het is evenwel niet deze procedure, die de voorkeur van de Wetgevende Kamers heeft weggedragen. De wetgever heeft immers gewild dat deze voorstellen opgenomen zouden worden in eigenlijke koninklijke besluiten, die een afzonderlijk bestaan hebben en aldus ook in het Staatsblad worden bekendgemaakt. Deze besluiten hebben echter pas gevolg op juridisch vlak indien zij in het kader van een wet "bekrachtigd" worden.

Deze verplichte tussenkomst van de wetgever houdt tevens in dat alleen de bekrachtigde koninklijke besluiten, overeenkomstig artikel 3 van de Grondwet, wet worden.

3. Deze procedure is niet onmiddellijk strijdig met het bepaalde artikel 3 van de Grondwet zelf. Op het eerste gezicht is deze procedure evenmin strijdig met de bevoegdheid die de wetgever heeft om zijn eigen werkzaamheden nader te regelen. Doch juist op dit vlak rijst de delicate juridische vraag of de wetgever een wet kan aannemen, waaruit volgt dat het eigen wetgevend initiatief gedurende een niet onbelangrijke periode aan banden wordt gelegd.

en nr. 719/2, 22 juni 1970, blz. 14 en 15; *Parl. Hand., Kamer*, 25 juni 1970.

⁴³ *Parl. Hand., Kamer*, 25 juni 1970, blz. 18 en 19.

⁴⁴ *Parl. Besch., Kamer*, 918/1 en 918/2 van 4 maart 1971 en 11 maart 1971; *Parl. Hand., Kamer*, 25 maart 1971, en *Senaat*, 31 maart 1971. Een van deze wijzigingen betrof echter de indeling van een nieuwe gemeente bij een ander kieskanton.

⁴⁵ Dit standpunt wordt ook nog duidelijk geformuleerd in het verslag dat namens de Commissie voor de Binnenlandse Zaken van de Kamer van Volksvertegenwoordigers werd uitgebracht door de heer Verroken (*Parl. Besch., Kamer*, 1969-1970, nr. 719/2, 22 juni 1970, blz. 11).

Deze vraag dient onderzocht te worden in het licht van de artikelen 41 en 42 van de Grondwet.

4. Krachtens de artikelen 41 en 42 van de Grondwet moeten de stemmingen artikelsgewijze plaatsvinden en hebben de Kamers het recht de artikelen te splitsen en te amenderen. Wanneer de Kamers zelf een procedure hebben aanvaard, waarbij deze stelregels worden uitgeschakeld, dan gebeurt dit met miskenning van de hierboven genoemde grondwettelijke bepalingen. Wel is het duidelijk dat tijdens de parlementaire voorbereiding onderscheid werd gemaakt tussen de ter bekrachtiging voorgelegde koninklijke besluiten enerzijds en de andere bepalingen van het wetsontwerp. Voor deze laatste bepalingen, waarover trouwens niet gehandeld wordt in de Wet van 23 juli 1971, neemt men aan dat het amenderings- en wijzigingsrecht ten volle van toepassing is.

De voor de bekrachtiging van de koninklijke besluiten ter zake traditioneel aangenomen interpretatie stelt een niet onbelangrijk grondwettelijk probleem. Bij gebrek aan controle over de grondwettelijkheid van deze wet wordt dit probleem echter in grote mate theoretisch. Toch moet men stellen dat de wetgever uit de Grondwet zelf, evenals uit de bevoegdheid, die hij steeds heeft om vroegere wetten te wijzigen, de mogelijkheid put om zo daartoe de nodige meerderheid wordt gevonden steeds een andere stelregel aan te nemen. De amendementen, die in het verleden werden aangenomen om de naamgeving voor drie nieuwe gemeenten, die in een

koninklijk besluit was vastgelegd, te wijzigen stemmen trouwens hiermede overeen.

Indien men in die richting verder redeneert is het duidelijk dat geen juridisch bezwaar kan worden aangevoerd om de amendering nog tot andere bepalingen dan de naamgeving uit te breiden. Het tegendeel is juist waar.

De meerderheid in de Wetgevende Kamers blijft ter zake over haar soevereine bevoegdheid beschikken. Zelfs het feit dat bij de bespreking van de wet aan de term "bekrachtiging" een specifieke inhoud werd gegeven kan de Wetgevende Kamers niet verhinderen een andere regeling aan te nemen. Het is evenwel mogelijk dat de uiteindelijke houding van de Kamers in feite niet zal afhangen van de juridische principes, die op deze procedure van toepassing zijn, doch wel van de opportuniteit op politiek vlak om de procedure inzake samenvoeging van gemeenten en de wijziging van de gemeentegrenzen te laten verlopen overeenkomstig de tot nog toe aangenomen interpretatie van de term "bekrachtiging".

De enkele — weliswaar beperkte — voorbeelden uit de vroegere bekrachtigingswetten duiden er wel op dat zo ter zake een voldoende meerderheid wordt gevonden de amendering en de wijziging van de desbetreffende koninklijke besluiten mogelijk moet worden geacht.

R. MAES
Hoogleraar K.U.L.

DE AFZONDERLIJKE BESTRAFFING VAN DE ALCOHOLINTOXICATIE IN HET VERKEER EN DE REGRESVORDERING VAN DE VERZEKERAAR : EEN TERUGBLIK

I.

1. Zeven jaar zijn verlopen sinds het ophefmakende arrest van het Hof van Cassatie van 19 september 1968¹, waarin wordt gesteld dat een bestuurder die tot twee afzonderlijke straffen is veroordeeld, de ene wegens het wanbedrijf van onopzettelijke doodslag, de andere wegens het feit een voertuig op een openbare plaats in staat van dronkenschap (of met een bloedalcoholgehalte van minstens 1,5 gram per duizend) te hebben bestuurd, immuun is voor de regresactie van zijn verzekeraar (artikelen 24 en 25, 9° en 10°, van de modelpolis) : door de uitspraak over de publieke vordering werd zeker en noodzakelijkerwijze beslist dat de staat van alcoholintoxicatie van de bestuurder noch de

oorzaak, noch één van de oorzaken van het ongeval is geweest waarvoor hij aansprakelijk was gesteld.

Deze rechtspraak, die door het Hof ondertussen herhaaldelijk werd bevestigd² is, om begrijpelijke redenen, vooral door de verzekeraars negatief onthaald³. Ofschoon deze reacties ongetwijfeld gedeeltelijk ingegeven zijn door het eigenbelang van de betrokkenen, moet anderzijds worden toegegeven dat ze, ook uit een louter rationeel standpunt, tot op zekere hoogte onderschreven kunnen worden. In het strafgeding, waarop de verzekeraar geen enkele invloed mag uitoefenen, althans niet op het louter

² Cass., 2 april 1970, *J.T.*, 1970, 279 ; 21 mei 1970, *Pas.*, 1970, I, 826 ; 24 juni 1970, *R.W.*, 1970-71, 29 ; 18 september 1970, *R.W.*, 1970-71, 411 ; 30 november 1970, *R.W.*, 1970-71, 1522.

³ Zie bv. de bijdragen van W. MERCELIS, in *R.W.*, 1968-69, 1249 ; 1970-71, 625, 725 en 1491 ; 1974-75, 1789.

¹ *R.W.*, 1968-69, 641, *Arr. Cass.*, 1969, 72.

strafrechtelijk aspect ervan⁴, wordt beslist over de eenheid of de dualiteit van het penaal feit, — welke beslissing, krachtens de jurisprudentie van het Hof, determinerend is voor de toewijzing van de regresactie van de verzekeraar. Dat een dergelijke situatie ergens niet helemaal bevredigt, hoeft wellicht niet veel betoog.

Laten we daarom deze problematiek aan een nieuw onderzoek onderwerpen, in het licht van de meest recente jurisprudentie en doctrine.

2. De burgerlijke rechter, bij wie de regresvordering van de verzekeraar aanhangig wordt gemaakt, is slechts gebonden door hetgeen de strafrechter noodzakelijkerwijze en met zekerheid heeft gevonnist. Het is duidelijk dat de vereiste *zekerheid* ontbreekt, indien de strafrechter zichzelf heeft tegengesproken. Dit zal met name het geval zijn, indien hij enerzijds de alcoholintoxicatie afzonderlijk heeft bestraft — hetgeen impliceert dat zij vreemd is aan het ongeval — maar anderzijds uitdrukkelijk overweegt dat deze alcoholintoxicatie de oorzaak of één van de oorzaken van het ongeval is geweest. Wanneer de strafrechter aldus *expliciet* aanneemt wat hij *impliciet* van de hand wijst, herwint de burgerlijke rechter zijn vrijheid om het causaal verband tussen de alcoholintoxicatie en het ongeval al dan niet te bevestigen⁵.

Vanzelfsprekend zou het anderzijds niet opgaan in gevallen als deze de burgerlijke rechter te verplichten de expliciete affirmatie van het causaal verband door de strafrechter te erkennen⁶. Deze affirmatie wordt immers geneutraliseerd door de impliciete ontkenning van het causaal verband, die volgt uit de afzonderlijke bestraffing van rijden onder invloed. Als iemand terzelfder tijd een bepaald feit bevestigt en ontkent, weet men gewoonweg niet wat hij bedoelt, en is men, voor de verificatie van het bedoelde feit, noodgedwongen en uit de aard van de zaak zelf, op zichzelf aangewezen.

3. Aanvankelijk leek het erop dat de burgerlijke rechter bij wie de regresvordering van de verzekeraar aanhangig is, deze mogelijkheid om te ontsnappen aan het gezag van het strafgewijsde met betrekking tot het causaal verband, gretig zou aangrijpen, en nogal vlug geneigd zou zijn om in het strafvonnis, waarbij de verzekerde tot twee afzonderlijke straffen wordt veroordeeld, een expliciete of impliciete contradictie te ontdekken. Zo leidde het Hof van Beroep te Brussel⁷ uit de overweging van de

strafrechter volgens welke de intoxicatie een gevoelige vermindering van de reactiesnelheid van de bestuurder meebracht, een tegenstrijdigheid af met de door de afzonderlijke bestraffing van deze intoxicatie geïmpliceerde causale irrelevantie ervan.

Later werden de criteria op basis waarvan het strafvonnis met zichzelf in strijd genoemd werd, evenwel strenger, zoals moge blijken uit een recent arrest van hetzelfde Hof van Beroep te Brussel van 7 juni 1974⁸. Opvallend is wel dat ook het Hof van Cassatie zich bij deze tendens schijnt aan te sluiten. De vroegere rechtspraak van het Hof was in deze zin gevestigd dat het al dan niet tegenstrijdig karakter van de motieven van een vonnis in zijn geheel moest worden beoordeeld, rekening houdende met de motieven die de beslissing over de publieke vordering schragen, en met die welke de beslissing over de burgerlijke vordering funderen. Aldus werd een vonnis van de Correctionele Rechtbank te Hoei vernietigd, omdat de eiser in cassatie enerzijds was veroordeeld wegens het onopzettelijk toebrengen van letsels aan de burgerlijke partij, maar anderzijds op burgerrechtelijk gebied vrijuit ging, omdat er geen causaal verband was tussen zijn fout en de schade van die zelfde burgerlijke partij⁹.

In het arrest van 4 november 1971¹⁰ blijkt het Hof evenwel, ondanks de andersluidende conclusie van het openbaar ministerie, een meer restrictieve opvatting over de tegenstrijdigheid te huldigen. Het legde de burgerlijke rechter immers op de door de afzonderlijke bestraffing van de alcoholintoxicatie geïmpliceerde afwezigheid van causaal verband tussen deze intoxicatie en het ongeval te erkennen, ofschoon de strafrechter in zijn beslissing over de burgerlijke vordering had overwogen, dat de dronkenschap van de bestuurder het ongeval mede had veroorzaakt. De civielrechtelijke beschikkingen van het strafvonnis hebben, aldus het Hof, slechts gezag ten overstaan van de partijen in het geding, en in de mate waarin de bestuurder voor drie vierde voor het ongeval aansprakelijk was gesteld.

4. Om aan de als onwenselijk ervaren gevolgen van de doctrine van het cassatiearrest van 19 september 1968 te ontsnappen, hebben bepaalde auteurs¹¹ gesuggereerd dat de strafrechter de alcoholintoxicatie en het onvoorzichtigheidsmisdrijf van de artikelen 418 e.v. Sw. afzonderlijk zou bestraf-

⁸ R.G.A.R., 1974, 9348.

⁹ Cass., 5 januari 1970, *Pas.*, 1970, I, 367; vgl. Cass., 9 mei 1960, *Pas.*, 1960, I, 1041; 15 februari 1971, *Pas.*, 1971, I, 548.

¹⁰ *Pas.*, 1971, I, 221.

¹¹ R. DEKKERS, "Du recours de l'assureur contre l'assuré, condamné pour homicide involontaire et inaptitude à conduire", *R.C.J.B.*, 1970, blz. 324, nr. 19; W. MERCELIS, in *R.W.*, 1970-71, 1494.

⁴ Cass., 17 november 1958, *Pas.*, 1959, I, 278.

⁵ Cass., 18 september 1970, *R.W.*, 1970-71, 411; 8 maart 1973, *R.G.A.R.*, 1973, 9064.

⁶ Anders: W. MERCELIS, in *R.W.*, 1974-75, 1790.

⁷ 27 april 1971, *J.T.*, 1971, 440; vgl. *Rb. Verviers*, 17 november 1971, *R.G.A.R.*, 1972, 8804.

fen, maar niettemin uitdrukkelijk vaststellen dat de alcoholintoxicatie de verwondingen of de dood van het slachtoffer heeft veroorzaakt. Aldus zou men de vereisten van een krachtdadige bestraffing van rijden onder invloed verzoenen met de belangen van de verzekeraar, die de contradictie in het strafvonnis zou kunnen invoeren om het gezag van het strafgewijsde in verband met de causale invloed van de alcoholintoxicatie van de hand te wijzen.

Het is evenwel duidelijk dat een dergelijke suggestie niet kan worden aangeraden. Vooreerst is het steeds onbevredigend een wenselijk geacht resultaat te moeten bereiken door middel van een contradictie. En vervolgens kunnen de verwachtingen van de verzekeraar onmiddellijk de bodem worden ingeslagen, indien de bestuurder het strafvonnis aanvecht wegens tegenstrijdigheid van de motivering, die, volgens een van oudsher gevestigde rechtspraak, met afwezigheid van motivering wordt gelijkgesteld, zodat artikel 97 Grondwet wordt geschonden.

Twee recente uitspraken van het Hof van Cassatie¹² vormen hiervan een mooi voorbeeld.

5. De enige manier waarop de strafrechter die de alcoholintoxicatie afzonderlijk heeft bestraft, maar ze niettemin een van de oorzaken van het ongeval heeft genoemd, aan het verwijt van tegenstrijdigheid kan ontsnappen, bestaat erin dat hij een onderbreking van het alcoholmisdrif vaststelt.

Alcoholintoxicatie bij het rijden is immers een voortdurend misdrif; wanneer de bestuurder deze voortdurende toestand vóór het ongeval onderbreekt, heeft men onbetwistbaar met twee verschillende strafbare feiten te maken. Vooreerst is er het misdrif een voertuig onder invloed te hebben bestuurd; en vervolgens, bij het hervatten van het besturen na de onderbreking, heeft men andermaal te maken met hetzelfde voortdurend misdrif, dat, als de alcoholintoxicatie het ongeval (mede) heeft veroorzaakt, één feit uitmaakt met het misdrif van het onopzettelijk toebrengen van verwondingen of van het onopzettelijk veroorzaken van de dood van het slachtoffer. In dergelijke omstandigheden zal de strafrechter het rijden onder invloed vóór de onderbreking afzonderlijk bestraffen; en daarna zal hij een tweede straf uitspreken voor het misdrif van de artikelen 416 e.v. Sw., samenvallend met het rijden onder invloed na de onderbreking.

De afzonderlijke bestraffing van het rijden onder invloed vóór de onderbreking impliceert dan vanzelfsprekend niet dat de strafrechter elk causaal verband tussen de alcoholintoxicatie na de onderbreking en het ongeval ontkent.

6. Het is anderzijds evenwel duidelijk dat diegenen die in onvrede leven met de praktische consequenties van het cassatiearrest van 19 september 1968 met deze beperking van het gezag van het strafgewijsde weinig of niet gediend zijn.

Zelden of nooit zal men immers een strafvonnis vinden, waarin de afzonderlijke bestraffing van de alcoholintoxicatie door de zopas omschreven overwegingen wordt gemotiveerd. En indien uit het strafvonnis in geen enkel opzicht blijkt dat het rijden onder invloed onderbroken werd, mag de burgerlijke rechter een dergelijke onderbreking niet gaan onderstellen, om aldus aan het gezag van het strafgewijsde betreffende de causale invloed van de alcoholintoxicatie te ontsnappen.

In dit verband zou men nochtans kunnen aanvoeren dat de burgerlijke rechter slechts gebonden is door datgene waarover de strafrechter noodzakelijkerwijze een beslissing moet treffen, opdat zijn vonnis wettelijk gerechtvaardigd zou zijn. Daar de ontkenning van de causale invloed van de alcoholintoxicatie nu blijkbaar niet onontbeerlijk is om de afzonderlijke bestraffing van die intoxicatie te rechtvaardigen, zou men dan ook kunnen volhouden, dat de strafrechter het causaal verband tussen de dronkenschap en het ongeval niet met de vereiste noodzakelijkheid heeft uitgesloten.

Toch lijkt een dergelijke *argumentatio subtilis* me weinig kans te maken. Het noodzakelijk gevonden omvat die overwegingen die *in concreto* vereist zijn opdat de beslissing van de strafrechter wettelijk gefundeerd zou zijn. Nu kan men weliswaar in het algemeen en *in abstracto* vooropstellen dat de afzonderlijke bestraffing van de alcoholintoxicatie kan voortvloeien uit haar causale irrelevantie voor het ongeval of uit een onderbreking van het rijden onder invloed. Maar wanneer in een bepaald geval vaststaat (of althans niet mag aangenomen worden) dat het rijden niet werd onderbroken, is de afwezigheid van causaal verband tussen de alcoholintoxicatie en de letsels of de dood van het slachtoffer in dat geval noodzakelijk opdat de strafrechter het onvoorzichtigheidsmisdrif van de artikelen 418 e.v. Sw. als verschillend van het alcoholmisdrif zou kunnen beschouwen.

7. Men zal dit alles wellicht betreuren; maar men moet anderzijds toegeven dat de huidige jurisprudentie van het Hof van Cassatie onbetwistbaar tot deze resultaten leidt.

Zoals ik reeds eerder suggereerde, is de opvatting van het hoogste rechtscollege nochtans niet onvermijdelijk in het raam van onze huidige wetgeving¹³. Om tot een meer bevredigende oplossing

¹² Cass., 26 september 1972, *Pas.*, 1973, I, 96; 21 november 1972, *Pas.*, 1973, I, 285.

¹³ Zie mijn boek *De regresvordering tegen de verzekerde wiens staat van dronkenschap afzonderlijk bestraft werd*, Brussel, 1972, nrs. 83 e.v.; vgl. Hof Gent, 2 oktober 1969,

te komen, zou het immers voldoende zijn het gezag van het strafgevijsde slechts toe te kennen aan hetgeen de strafrechter noodzakelijkerwijze en *werkelijk* heeft gevonnist. Het gezag van het strafgevijsde zou dan alleen maar toekomen aan de expliciete vaststellingen van de strafrechter in verband met het causaal verband, die een beslissing uitmaken over een punt dat tijdens het geding werd betwist, maar niet aan hetgeen hij slechts impliciet heeft bevestigd, en met name dus niet aan de causale irrelevantie van de alcoholintoxicatie die geïmpliceerd wordt door haar afzonderlijke bestraffing, maar waarover de strafrechter zich niet *expressis verbis* heeft uitgesproken.

Men weet echter hoe het Hof van Cassatie deze poging om het door de uitspraak van 19 september 1968 gerezen probleem *de lege lata* op een eenvoudige en elegante manier op te lossen, in zijn arrest van 27 november 1970¹⁴ in de kiem smoorde: de burgerlijke rechter, bij wie de regresvordering van de verzekeraar aanhangig wordt gemaakt, is ook gebonden, zelfs indien de strafrechter het causaal verband tussen de intoxicatie en het ongeval slechts impliciet heeft uitgesloten.

II.

8. Het samen met de alcoholintoxicatie bij het rijden aan de verzekerde telastgelegd misdrijf hoeft vanzelfsprekend niet steeds in het onopzettelijk toebrengen van verwondingen of in het onopzettelijk veroorzaken van iemands dood te bestaan. Wanneer er slechts stoffelijke schade is, zal er samenloop zijn tussen de overtreding van een of ander artikel van het Verkeersreglement en de artikelen 34, 1°, en 35 van de Wet op de politie van het wegverkeer. Ook in deze omstandigheden kan men de vraag stellen of de afzonderlijke bestraffing van het alcoholmisdrijf meebrengt dat dit laatste, in de opvatting van de strafrechter, het ongeval niet (mede) heeft veroorzaakt¹⁵.

9. De problematiek ligt in elk geval anders dan bij de samenloop van een alcoholmisdrijf met de in de artikelen 418 e.v. Sw. bedoelde misdrijven. Deze laatste bestaan namelijk in het veroorzaken door onachtzaamheid of bij gebrek aan voorzichtigheid van iemands verwondingen of van iemands overlijden; onverschillig welke *culpa*, die een bepaald gevolg, met name de verwondingen of het overlijden van het slachtoffer, meebrengt, wordt

daardoor derhalve bedoeld¹⁶. Indien de alcoholintoxicatie de verwondingen of het overlijden (mede) heeft veroorzaakt, vormt zij dus noodzakelijkerwijze één zelfde strafrechtelijk feit als het misdrijf van de artikelen 418 e.v. Sw. Rijden onder invloed waardoor iemand wordt gewond of gedood, maakt in dit geval een bestanddeel uit van het onvoorzichtigheidsmisdrijf van de artikelen 418 e.v. Sw.

In de regel is zulks niet het geval bij samenloop van het misdrijf bedoeld in de artikelen 34, 1°, en 35 van de Wet op de politie van het wegverkeer en een willekeurige overtreding van het Verkeersreglement, bv. artikel 12, of artikel 16, 1, of artikel 29 en dies meer. Niettemin kan de strafrechter in dergelijke omstandigheden van oordeel zijn dat de verschillende telastleggingen één enkel strafrechtelijk feit opleveren, — in welk geval hij slechts één straf zal uitspreken¹⁷; hij kan echter evengoed beslissen dat ze twee verschillende strafbare feiten uitmaken, — in welk geval hij twee straffen zal opleggen.

Normalerwijze beslist de strafrechter hierover soeverein: zo kan iemand die in dronken toestand een vluchtmisdrijf pleegt, zich mogelijkerwijze tot twee verschillende straffen horen veroordelen¹⁸.

10. Onderstellen we nu dat de strafrechter de verkeersovertreding en het alcoholmisdrijf als twee verschillende feiten heeft opgevat. Aangezien de civielrechtelijke aansprakelijkheid van de bestuurder werd aangenomen, staat vast dat minstens één van deze misdrijven het ongeval heeft veroorzaakt. We onderstellen verder dat de strafrechter *expressis verbis* aangeeft welke van beide misdrijven, in zijn opvatting, de schade heeft teweeggebracht. Ter illustratie denke men aan het geval waarover het Hof van Cassatie in zijn arrest van 11 maart 1971¹⁹ uitspraak deed, en waarin de strafrechter enerzijds verschillende verkeersovertredingen (de artikelen 10, lid 4, 16-1 en 17-1 van het K.B. van 9 april 1954), "die het ongeval hebben veroorzaakt", en anderzijds de alcoholintoxicatie had betoeteld.

In welke mate is de burgerlijke rechter, bij wie de regresvordering van de verzekeraar aanhangig werd gemaakt, door deze vaststelling van de strafrechter gebonden?

11. Daartoe is in de eerste plaats vereist dat de vaststelling van de strafrechter luidens welke de verkeersovertredingen het ongeval hebben veroorzaakt, *in casu* behoort tot het noodzakelijkerwijze

R.G.A.R., 1969, 8351; 15 oktober 1969, R.W., 1969-70, 811; 6 april 1971, R.W., 1970-71, 1660.

¹⁴ R.W., 1970-71, 1754.

¹⁵ Zie daarover de recensie van F. Top, in T.P.R., 1973, 524-525.

¹⁶ Cass., 19 oktober 1964, Pas., 1965, I, 180; 12 december 1968, Pas., 1969, I, 352.

¹⁷ Cass., 11 maart 1971, J.T., 1971, 496; 7 maart 1974, R.W., 1973-74, 2145.

¹⁸ Pol. Charleroi, 19 juni 1969, J.T., 1969, 570.

¹⁹ Cass., 11 maart 1971, J.T., 1971, 496, Pas., 1971, I, 643.

gevonnisste, dat ze derhalve onontbeerlijk is om de uitspraak over de publieke vordering te rechtvaardigen. De burgerlijke rechter is immers slechts gebonden door het strafrechtelijk dispositief en door de motieven die de noodzakelijke grondslag van het dispositief uitmaken, of die met dit dispositief onverbrekkelijk verbonden zijn²⁰. In het voorliggende geval zou zulks derhalve betekenen dat de causale invloed van de verkeersovertredingen de *in concreto*²¹ noodzakelijke grondslag vormt voor het aannemen van de strafrechtelijke dualiteit.

Het lijkt me evenwel gewaagd om dit zonder meer vol te houden.

Zoals gezegd, beslist de feitenrechter in beginsel vrij en soeverein of er al dan niet één strafrechtelijk feit plaatsvond²². Weliswaar geldt dit niet meer als men met één materieel feit te maken heeft²³. In geval van eenheid van het materieel feit moet de strafrechter de eenheid van het penaal feit erkennen. Wanneer heeft men echter te maken met de eenheid van het materieel feit²⁴?

Blijkbaar houdt dit een verwijzing in naar de dagelijkse omgangstaal: wat door de man in de straat, *l'honnête homme*, als één enkele handeling wordt beschouwd, mag door de strafrechter niet, *pour les besoins de la cause*, in verschillende strafrechtelijke feiten worden opgesplitst. Zo kan men niet worden veroordeeld tot twee verschillende straffen indien men iemands dood onopzettelijk heeft veroorzaakt (artikel 419 Sw.), door er zich vrijwillig van te onthouden het slachtoffer de passende zorg te verstrekken (artikelen 401 en 401bis Sw.).

Niettemin is het criterium van wat door de man in de straat als één enkele handeling wordt beschouwd, niet erg precies. Deze onpreciesheid blijkt vooral, wanneer de strafbare gedraging zich over een bepaalde tijdsspanne uitstrekt: rijden onder invloed bv. Gedurende de periode dat men in dronken toestand een voertuig bestuurt, kan er heel wat gebeuren; maar het is ten eerste de vraag of al deze gebeurtenissen zullen worden beschouwd als aspecten van één zelfde gedraging dan wel als even zoveel verschillende handelingen. Bovendien zijn de criteria op basis waarvan geopteerd wordt voor de eenheid of de dualiteit vrij onnauwkeurig en onprecies: in bepaalde gevallen kan de causaliteit van de verschillende verkeersovertredingen beslissend

zijn om ze als verschillend te beschouwen van het alcoholmisdrif; in andere weer niet.

Nu heeft de strafrechter in het gegeven geval weliswaar uitdrukkelijk gewezen op de causale invloed van de verkeersovertredingen; maar het is niet ondenkbaar dat zijn beslissing omtrent de dualiteit van het strafrechtelijk feit op andere gronden steunt. Om zich hierover een definitief oordeel te vormen, zou men het vonnis van de strafrechter aandachtig moeten lezen, in het licht trouwens van de conclusies van de partijen.

Ofschoon men derhalve kan vermoeden dat de vaststelling luidens welke de verkeersovertredingen het ongeval hebben veroorzaakt er de strafrechter toegebracht heeft om tot de dualiteit van de strafbare feiten te concluderen, zou men hierover slechts volledige zekerheid kunnen krijgen, indien hij zulks uitdrukkelijk had gezegd. Zolang dit niet is gebeurd, is men op een — steeds in een zekere mate betwistbare — interpretatie van het strafvonnis aangewezen.

12. Indien men bereid is aan te nemen dat de vaststelling van de strafrechter over de causale invloed van de verkeersovertredingen tot het noodzakelijkerwijze gevonnisste behoort, volgt daaruit nog niet *per se* de causale irrelevantie van de alcoholintoxicatie. Vast staat immers slechts: i. de causaliteit van de verkeersovertredingen, en ii. het feit dat de alcoholintoxicatie niet hetzelfde feit uitmaakt als deze verkeersovertredingen. De feiten A (de verkeersovertredingen) hebben derhalve het feit C (het ongeval) veroorzaakt; en het feit B (de alcoholintoxicatie) verschilt van het feit A. Dat A de oorzaak is van C, sluit evenwel niet uit dat ook B de oorzaak is van C — een feit kan verschillende oorzaken hebben. Anderzijds is het mogelijk dat B, dat weliswaar van A verschilt, niettemin de oorzaak is van A, waaruit dan zou volgen dat B de middellijke oorzaak is van C (als B de oorzaak is van A, en A is de oorzaak van C, dan is ook B de oorzaak van C = transitiviteit van de oorzakelijke betrekking).

Dat de bevestiging van het causaal verband tussen de verkeersovertredingen en het ongeval de ontkenning van het causaal verband tussen de alcoholintoxicatie en dit ongeval impliceert, berust dus andermaal op een bepaalde interpretatie van het strafvonnis. Deze interpretatie is weliswaar niet onredelijk, maar is toch niet absoluut onomstotelijk.

13. Het debat voor het Hof van Cassatie zou derhalve, in het licht van de vorige overwegingen, de interpretatie van het strafvonnis door het arrest a quo tot voorwerp gehad moeten hebben. Indien de bedoelde interpretatie redelijkerwijze zou kunnen worden betwist, zou men bovendien kunnen aanvoeren dat de afwijzing van elk causaal verband

²⁰ Cass., 3 november 1960, *Pas.*, 1961, I, 235; 27 november 1961, *Pas.*, 1962, I, 339; 26 februari 1965, *Pas.*, 1965, I, 654; 20 mei 1966, *Pas.*, 1966, I, 1180; 22 mei 1969, *Pas.*, 1969, I, 870.

²¹ Vgl. nr. 6; Zie ook M. VAN QUICKENBORNE, *De oorzakelijkheid in het recht van de burgerlijke aansprakelijkheid*, Brussel, 1972, nrs. 94-137.

²² *Nov., Droit pénal*, I, 2, nrs. 3269 e.v.

²³ *Ibid.*, nr. 3284.

²⁴ Voor een uitvoeriger analyse, zie mijn eerder geciteerd boek (noot 13), nrs. 37 e.v.

tussen de alcoholintoxicatie en het ongeval die het arrest a quo in het strafvonnis meende te moeten lezen, daarin in elk geval niet met voldoende zekerheid en duidelijkheid tot uiting kwam. De burgerlijke rechter zou dan zijn vrijheid herwinnen, want hij is slechts gebonden door het met *zekerheid gevonniste*.

In feite nam het debat voor het Hof van Cassatie evenwel een geheel andere wending aan. Eiser in cassatie had aangevoerd dat ideële samenloop tussen alcoholintoxicatie bij het rijden en de diverse andere telastgelegde verkeersovertredingen uitgesloten was, omdat de alcoholintoxicatie geen element vormt van deze verkeersovertredingen. Het Hof van Cassatie antwoordt hierop, volkomen terecht, dat ideële samenloop niet alleen in deze laatste eventualiteit mogelijk is, maar ook als één zelfde feit verschillende misdrijven oplevert. Waarna het de interpretatie door het arrest a quo, waarin uit de vaststelling dat de verkeersovertredingen het ongeval veroorzaakt hebben, wordt afgeleid dat de alcoholintoxicatie niet oorzakelijk is geweest, als een wettelijke afleiding kwalificeert. Met dit laatste kan men het eens zijn: uit de gegevens van het strafvonnis kon het arrest a quo inderdaad afleiden dat de strafrechter elk causaal verband tussen de alcoholintoxicatie en het ongeval had afgewezen. De hele problematiek bestaat er echter juist in dat een dergelijke afleiding, ofschoon verdedigbaar, niet noodzakelijk is; en aan deze problematiek gaat de motivering van het Hof van Cassatie volledig voorbij. Verwonderlijk is dit overigens niet, want het cassatiemiddel van eiser had de bedoelde problematiek evenzeer volkomen geïgnoreerd.

14. Het tweede geval dat, in het kader van onderhavige discussie, kan worden onderscheiden, bestaat hierin dat de strafrechter een bepaalde verkeersovertreding en de alcoholintoxicatie bij het rijden afzonderlijk heeft bestraft, waarbij de bedoelde verkeersovertreding, uit de aard van de zaak zelf, zonder dat de strafrechter zulks hoeft vast te stellen, het ongeval heeft veroorzaakt²⁵.

Men denke aan de samenloop van de overtreding van artikel 27, 1, lid 2, van het Verkeersreglement met het misdrijf van artikel 34, 1°, van de Wet op de politie van het wegverkeer. De bewezenverklaring van de overtreding van artikel 27, 1, lid 2, van het Verkeersreglement houdt in dat de bestuurder niet heeft kunnen stoppen voor een voorzienbare hindernis.

Deze overtreding is nu evenwel van die aard dat zij het ongeval, uit de aard van de zaak zelf, moet hebben veroorzaakt: wie niet kan stoppen voor

een voorzienbare hindernis, botst tegen die hindernis aan, zodat een ongeval plaatsgrijpt. Uit de loutere bewezenverklaring van bedoelde overtreding volgt dus dat ze het ongeval heeft veroorzaakt: het zich schuldig maken aan de bedoelde overtreding valt immers, zo niet theoretisch, dan toch in elk geval praktisch, samen met het ongeval.

Anderzijds weet men dat de alcoholintoxicatie, in de opvatting van de strafrechter, een ander feit uitmaakt als de overtreding van artikel 27, 1, lid 2, van het Verkeersreglement. Het feit A (de overtreding van artikel 27, 1, lid 2, van het Verkeersreglement) heeft derhalve het feit C veroorzaakt; en het feit B (de alcoholintoxicatie) verschilt van het feit A.

15. Ongetwijfeld is het in dergelijke omstandigheden redelijk om hieruit te besluiten dat het feit B het ongeval niet heeft veroorzaakt; maar andermaal moet worden opgemerkt dat deze conclusie niet onvermijdelijk is. Theoretisch beschouwd, kan men zich namelijk evengoed indenken dat het feit B, dat weliswaar niet hetzelfde feit is als het feit A, toch het feit C — het ongeval — heeft veroorzaakt: een ongeval kan immers twee oorzaken hebben; ofwel dat het feit B het feit A veroorzaakte, en aldus, via de transitiviteit van de oorzakelijke betrekking²⁶, ook het feit C. De problematiek komt derhalve andermaal neer op de *interpretatie* van het strafvonnis: mag men met voldoende zekerheid aannemen dat de strafrechter die de alcoholintoxicatie als vreemd aan de — causale — overtreding van artikel 27, 1, lid 2, van het Verkeersreglement beschouwde, meteen elk causaal verband heeft uitgesloten tussen deze alcoholintoxicatie en het ongeval?

In het arrest van 7 maart 1974²⁷ heeft het Hof van Cassatie nochtans, zonder enige nuancering, beslist dat door het uitspreken van twee afzonderlijke straffen, waarvan de ene slaat op overtredingen van het Verkeersreglement, — en met name van artikel 27, 1, lid 2, en 10, lid 4, — impliciet doch noodzakelijkerwijze werd beslist dat de toestand van dronkenschap, waarop de andere straf betrekking heeft, noch de oorzaak noch één van de oorzaken van het ongeval is geweest.

Uit het bovenstaande betoog moge gebleken zijn dat deze stelling, in haar algemeenheid en haar ongenueanceerdheid, moeilijk kan worden onderschreven. Ze blijkt trouwens niet in overeenstemming te zijn met de jurisprudentie van de hoven van beroep²⁸, al moet worden erkend dat de motive-

²⁶ Zie nr. 12.

²⁷ Cass., 7 maart 1974, R.W., 1973-74, 2145.

²⁸ Hof Luik 8 juni 1971, *Pas.*, 1971, II, 303; Hof Gent, 9 februari 1973, R.W., 1973-74, 770; Hof Brussel, 15 januari 1971, *Pas.*, 1971, II, 113; 23 juni 1971, *Pas.*, 1971, II, 334;

²⁵ Vgl. de noot van M. MAHIEU, onder Hof Brussel, 23 februari 1972, *J.T.*, 1973, 42.

ring van sommige arresten van de hoven van beroep betwistbaar of op zijn minst onnauwkeurig is. Zo is het bv. duidelijk dat de omstandigheid dat de alcoholintoxicatie de mede telastgelegde misdrijven voorafgaat, behoudens een onderbreking van het rijden onder invloed, een ideële samenloop niet uitsluit²⁹. Evenmin is het correct dat de strafrechter zich in geen enkele omstandigheid moet bezighouden met het causaal verband tussen de alcoholintoxicatie en de door het ongeval aangerichte schade om over de eventuele toepassing van artikel 65 Sw. te oordelen³⁰.

16. Eventueel zou men kunnen opwerpen dat de hypothese waarin de alcoholintoxicatie (B) het ongeval C rechtstreeks mede heeft veroorzaakt, of die waarin zij dit ongeval onrechtstreeks heeft veroorzaakt, via haar causale invloed op de overtreding van artikel 27, 1, lid 2, van het Verkeersreglement, moeilijk te rijmen valt met de vaststelling van de strafrechter, dat de alcoholintoxicatie niet hetzelfde feit uitmaakt als de overtreding van artikel 27, 1, lid 2, van het Verkeersreglement.

Men moet immers toegeven dat men bezwaarlijk kan inzien hoe deze twee misdrijven verschillende feiten kunnen uitmaken, indien zij beide hetzelfde gevolg, het ongeval, hebben veroorzaakt, of indien het tweede, de alcoholintoxicatie, het eerste, de overtreding van artikel 27, 1, lid 2, van het Verkeersreglement, heeft teweeggebracht. Toch lijkt zulks me niet helemaal ondenkbaar.

Zoals reeds gezegd, zijn de criteria op basis waarvan men tot de eenheid dan wel tot de dualiteit van twee strafrechtelijke feiten beslist, vrij vaag. Bovendien staat het helemaal niet vast, dat deze criteria iets met de causale invloed van de in aanmerking komende telastleggingen te maken hebben. Men kan trouwens een aantal arresten van het Hof van Cassatie aanhalen, waarin de appreciatie van de feitenrechter die voor de dualiteit had geopteerd, werd geëerbiedigd, en waarin het niettemin duidelijk was dat de twee telastleggingen vrij nauw met elkaar en/of met de schade verbonden waren. Zo moest iemand die 's nachts rogge had ontvreemd, in strijd met artikel 557 Sw., en zich daartoe op een veldweg die langs een akker liep, bevond, in strijd met het Besluit van 15 juli 1941, zich laten welgevalen dat de strafrechter daarin twee verschillende feiten zag³¹. Hetzelfde gold voor de dronken bestuurder die bovendien artikel 10, lid 4, van het Verkeersreglement had overtreden³².

7 januari 1972, R.W., 1972-73, 413; 23 februari 1972, J.T., 1973, 42; 29 maart 1973, R.W., 1973-74, 1398.

²⁹ Zoals nochtans wordt gesuggereerd door Hof Brussel, 23 juni 1971, gecit.; anders: Cass., 21 mei 1970, R.G.A.R., 1973, 8979; 2 februari 1970, Pas., 1970, I, 474.

³⁰ Zoals nochtans gesuggereerd door Hof Gent, 9 februari 1973, gecit.; Hof Luik, 8 juni 1971, gecit.; Hof Brussel, 23 juni 1971, gecit.

³¹ Cass., 3 januari 1944, Pas., 1944, I, 130.

17. De derde hypothese die men, in het kader van deze discussie, moet onderscheiden, kan als volgt worden omschreven: de strafrechter heeft twee afzonderlijke straffen uitgesproken, maar heeft geen standpunt ingenomen betreffende het causaal verband tussen de onderscheiden telastleggingen en het ongeval, terwijl geen van beide telastleggingen uiteraard het ongeval moet hebben veroorzaakt. Men denke aan de samenloop van de overtreding van artikel 12 van het Verkeersreglement (niet voldoende rechts houden) met de in de artikelen 34, 1°, en 35 van de Wet op de politie van het wegverkeer bedoelde misdrijven³³.

In dit geval kunnen er weinig of geen moeilijkheden zijn. Daar de dualiteit van de strafbare feiten niet hoeft te steunen op de causale irrelevantie van de alcoholintoxicatie, en daar de strafrechter deze causale irrelevantie, bij onderstelling, nergens *expressis verbis* uitsprekt, behoudt de burgerlijke rechter bij wie de regresvordering van de verzeekeraar aanhangig wordt gemaakt, te allen tijde zijn vrijheid om het causaal verband tussen het ongeval en de alcoholintoxicatie al dan niet te bevestigen.

III.

18. Als besluit kan eraan worden herinnerd dat:

a) De doctrine van het cassatiearrest van 19 september 1968, zoals ze werd gepreciseerd in de arresten van 18 september 1970³⁴ en 27 november 1970³⁵ in feite misschien niet erg opportuun is, maar juridisch kan worden verdedigd. Wil men de door deze arresten gestelde problematiek *de lege lata* op een praktisch bevredigende manier oplossen, dan moet men de leer van het gezag van het louter impliciet strafgewijsde opgeven. Vanzelfsprekend verdient het ook aanbeveling dat de strafrechters voortaan slechts één straf uitspreken, wanneer er werkelijk ideële samenloop is.

b) De doctrine van de arresten van 11 maart 1971³⁶ en van 7 maart 1974³⁷ lijkt me anderzijds, zelfs vanuit een louter juridisch standpunt, minder gelukkig. In de regel volgt uit de afzonderlijke bestrafing van het alcoholmisdrijf en een willekeurige verkeersovertreding niet, dat de strafrechter noodzakelijkerwijze en met de vereiste zekerheid elk causaal verband tussen de alcoholintoxicatie en het ongeval van de hand heeft gewezen. Hetgeen overigens niet belet dat zulks in bepaalde omstandigheden het geval kan zijn.

Marc VAN QUICKENBORNE
geass. doc. U.I.A.

³² Cass., 29 april 1963, Pas., 1963, I, 923.

³³ Vgl. Hof Brussel, 29 maart 1973, R.W., 1973-74, 1398.

³⁴ Zie nr. 2.

³⁵ Zie nr. 7.

³⁶ Zie nr. 10.

³⁷ Zie nr. 15.

MEDISCHE EN JURIDISCHE CAUSALITEIT - DE BETEKENIS VAN DE DOOR DE WETGEVER "ERKENDE" BEROEPSZIEKTEN

De Belgische wetgeving op de beroepsziekten is, zoals in de meeste andere landen van de wereld, tot stand gekomen onder de impuls van de Conventie nr. 18 van de Internationale Arbeidsorganisatie aangenomen te Genève in 1925¹. Op 23 juli 1927 werd de conventie door België trouwens wettelijk bekrachtigd, één dag voor de uitvaardiging van de eerste Belgische Wet op de beroepsziektenverzekering van 24 juli 1927².

Er is ook een grote invloed van deze conventie uitgegaan op de Belgische en vreemde wetgevingen wat betreft de wijze waarop de beroepsziekten in de nationale wetgevingen moesten omschreven worden.

Te Genève was zeer omstandig van gedachten gewisseld over de bepaling van de beroepsziekten. Eerst dacht men aan een algemene definitie, doch aldra doken ook verdedigers op van de idee van het "lijstensysteem". Na een grondige discussie over voor- en nadelen van beide systemen werd er door een grote meerderheid de voorkeur uitgesproken voor een bepaling van de beroepsziekte door middel van nominatieve lijsten³. De motieven van deze voorkeur verdienen grondige aandacht.

1. *Wat pleit er tegen het opnemen in de wet van een algemene bepaling van de beroepsziekte?* Zoals inzake arbeidsongevallen reeds gebruikelijk was, kon men theoretisch eraan denken in de wet zelf een definitie van de beroepsziekte op te nemen. In zulk geval had de wetgever ergens moeten zeggen dat het gaat om ziekten waarvan het oorzakelijk verband met de arbeid moet bewezen worden⁴. Wanneer we de terminologie van de arbeids-

ongevallenwet overnemen zou zulke bepaling ongeveer als volgt moeten luiden: "De beroepsziekte is iedere aandoening die een werknemer (tijdens en) door het feit van de uitvoering van de arbeids-overeenkomst overkomt"⁵.

Niet alleen slaagde men er te Genève niet in een bevredigende algemene bepaling op te stellen, alras bleek dat het opleggen van het bewijs van de oorzakelijkheid aan de slachtoffers zou leiden tot onoverwinnelijke moeilijkheden voor deze laatsten. De oorzaak bewijzen inzake ziekten — met uitsluiting van elke mogelijke niet-professionele beïnvloeding — leek voor de meeste deskundigen ondoenbaar⁶.

Hoewel het invoeren van een algemene bepaling op het eerste gezicht aantrekkelijk lijkt te zijn — omdat men kan denken dat op deze wijze alle mogelijke beroepsziekten zouden kunnen worden vergoed — zag men te Genève tamelijk vlug in dat zulk systeem veeleer een a-sociaal effect zou hebben. Daarom waren uiteindelijk niet veel lid-staten bereid een beroepsziekteverzekering in te voeren die op zulke algemene definitie zou berusten.

2. *Het voordeel van het lijstensysteem: de wetgever zegt zelf welke ziekten zullen geacht worden een oorzakelijk verband te hebben met het beroep.*

Om aan het nadeel te ontsnappen dat de "algemene bepaling" noodzakelijkerwijze meebracht, waren de meeste afgevaardigden te Genève gewonnen voor een systeem van nominatieve lijsten van wettelijk erkende beroepsziekten, d.w.z. aandoeningen waarvan de wetgever zelf het oorzakelijk verband

¹ B.I.T., *Conventions et recommandations*, Genève, 1966, blz. 101-103.

De Conventie nr. 18 werd voor de ondertekenaars op 1 april 1927 van kracht. Zij werd reeds in 1934 voor de eerste maal herzien door de Conventie nr. 42, die onder meer de lijst van de door alle staten te aanvaarden beroepsziekten aanzienlijk uitbreidde (cfr. blz. 293-296).

² Wet van 23 juli 1927, houdende goedkeuring van een reeks conventies afgesloten te Genève, o.m. inzake vergoeding van beroepsziekten (Belgisch Staatsblad, 19 november 1927).

Wet van 24 juli 1927 betreffende schadeloosstelling inzake beroepsziekten (*Staatsblad*, 12 augustus 1927).

³ Een historisch relaas over de discussies en een overzicht van de vlugge verspreiding van het lijstensysteem over de wereld is te vinden in het 5e Verslag van de Internationale Arbeidsconferentie gehouden te Genève in 1934.

Conférence Internationale du Travail, *La réparation des maladies professionnelles, Revision partielle de la convention concernant la réparation des maladies professionnelles*, Genève, 1933, Rapport V, 330 blz.

⁴ Op te merken valt dat vóór 1927 de verplichting om deze causaliteit te bewijzen in België reeds bestond ten laste

van alle slachtoffers die zich op art. 1382 B.W. wensten te beroepen. Toentertijd was dit ook de enige rechtstekst waarop de slachtoffers konden steunen om enige vergoeding te verwachten voor de opgelopen beroepsziekten-schade (er bestond geen verplichte ziekteverzekering in vele landen, ook niet in België). De kritiek richtte zich in 1925 fel tegen deze situatie: iedereen zag in dat het aanbren-gen van zulk causaliteitsbewijs praktisch ondoenbaar was, juist omdat het ziekteverschijnsel zo moeilijk in zijn oorzakelijkheid te vatten is. Daarom zocht men naar juridische middelen om het bewijs te vergemakkelijken. Cfr. Conférence Internationale du Travail, *op. cit.*, 1933, blz. 1-2.

⁵ Vergelijk met art. 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971. Voor diegenen die een beetje met het beroepsziekteverschijnsel vertrouwd zijn is het onmiddellijk duidelijk dat de tijdsvereiste, die in de Arbeidsongevallenwet zulke grote rol speelt, hier in geen geval in de bepaling kan ingebouwd worden. Terwijl het voor een arbeidsongeval van groot belang is te weten of het ongeval tijdens de arbeidsvolvoering voorviel, is het tijdstip waarop een ziekte (bv. intoxicatie) begint in gene mate decisief. Vele ziekte-toestanden kunnen uren, dagen en jaren na de blootstelling aan het gevaarlijke agens ontstaan.

⁶ Conférence Internationale du Travail, *op. cit.*, 1933, blz. 4-18.

als bewezen acht door de wettelijke "erkenning" van het professioneel karakter van deze aandoeningen⁷.

Dit systeem van wettelijk erkende beroepsziekten biedt het voordeel dat de slachtoffers slechts twee zaken moeten bewijzen⁸:

- a. een blootstelling aan een in de lijst vermeld risico gedurende de arbeid⁹;
- b. het bestaan van een in de lijst opgenomen en aan het risico corresponderende ziekte¹⁰.

Het slachtoffer moet dan niet meer bewijzen dat er in zijn individueel geval wel sprake is van een werkelijke en exclusieve veroorzaking van zijn aandoening door het concrete risico dat hij gelopen heeft.

⁷ In de Belgische wetgeving wordt dit principe als volgt uitgedrukt (art. 30 van de gecoördineerde wetten betreffende schadeloosstelling voor beroepsziekten): "De Koning maakt de lijst op van de *beroepsziekten* die tot schadeloosstelling aanleiding geven".

⁸ In de Belgische wetgeving zijn deze eisen vervat in art. 32, 1e lid, van de gecoördineerde wetten betreffende schadeloosstelling van beroepsziekten: "Schadeloosstelling van beroepsziekten is verschuldigd wanneer de door deze ziekte getroffen persoon aan het *beroepsrisico* dezer ziekte blootgesteld geweest is gedurende de ganse periode of een deel der periode in de loop waarvan hij behoorde tot ... (de personen die in het toepassingsgebied van de wet vallen)".

Daar men met deze tekst werkelijk bedoelde aan de getroffen enkel het bewijs van het bestaan van het risico op te leggen naast het bewijs van het bestaan van de ziekte, zonder van hem het oorzakelijkheidsbewijs te verwachten, kan ook worden opgemaakt uit de commentaar bij dit artikel uitgebracht gedurende de parlementaire werkzaamheden: "Art. 29 (het huidige artikel 32) voorziet in een veralgemening van de schadeloosstelling, op voorwaarde dat kan uitgemaakt worden dat de werknemer aan het beroepsrisico der ziekte waarvan hij het slachtoffer geworden is, blootgesteld was. Deze voorwaarde is verantwoord door het feit, dat sommige ziekten hun oorsprong kunnen hebben zowel in een beroepsrisico als in extra-patrimoniaire omstandigheden. Voorbeeld: de loodintoxicatie". (Memorie van toelichting, *Parl. Besch.*, Senaat, 1962-63, nr. 237, blz. 8). Hoewel de wetgever zeer goed wist dat de etiologie van de ziekte zowel in als buiten het beroep kan liggen, aanvaardt hij de schadeloosstelling zodra aangetoond wordt dat er blootstelling is gedurende de arbeid aan een corresponderend risico. Hij voegde daar niet aan toe dat de getroffen moest bewijzen dat er geen andere mogelijkheden van aantasting bestaan. Hij eiste m.a.w. geen oorzakelijkheidsbewijs.

Zie tenslotte ook de gelijkaardige interpretatie voorgebracht in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, 23 december 1974, ter gelegenheid van bespreking van de begroting van het Ministerie van Sociale Voorzorg voor het jaar 1975 (*Parl. Besch.*, Kamer, 1974-75, nr. 4-XVIII/3).

⁹ Voor het bewijs van dit punt maakt de wetgever het sommige slachtoffers nog gemakkelijker wanneer ze gewerkt hebben in industrieën of beroepen die evident blootstellen. Art. 32, 2e lid, van de Beroepsziektewet schenkt deze personen een vermoeden juris tantum van blootstelling. Zie in fine van dit artikel.

¹⁰ In de huidige Belgische lijst van wettelijk erkende beroepsziekten (K.B. van 28 maart 1969, herhaaldelijk aangevuld sindsdien) verschijnen ook een deel ziekten waarvan de medische naam niet rechtstreeks vermeld wordt, maar die aangeduid worden door de schadelijke agentia die ze kunnen veroorzaken. Voorbeelden zijn vooral te vinden onder de eerste afdeling van nr. 1101 tot nr. 9.101. Men spreekt aldaar van "aandoeningen" veroorzaakt door scha-

Door de wettelijke nominatieve erkenning van een aandoening als 'beroeps'-ziekte ontstaat er bijgevolg een *wettelijk vermoeden van oorzakelijkheid*¹¹. Als de wet zelf niet zegt dat dit vermoeden mag weerlegd worden door het verzekeringsorganisme, kan dit wettelijk vermoeden niets anders zijn dan een *praesumptio juris et de jure*. Aldus werd het in elk geval steeds opgevat door de meeste landen die de conventies van Genève geratificeerd hebben¹². Wie het slachtoffer behoorlijk wil beschermen mag trouwens niet in de mogelijkheid voorzien tot het aanbrengen van het tegenbewijs door het verzekeringsorganisme. Deze tegenbewijzen gaan immers, juist als de bewijzen zelf, steeds

delijke stoffen waarvan de naam genoemd wordt (b.v. lood).

Deze techniek wil in geen geval een hybride systeem scheppen waarbij het oorzakelijk verband soms wel en in andere gevallen soms niet zou moeten geleverd worden.

Wat hier bedoeld wordt is een verwijzing naar de algemene kennis van de medische wetenschap omtrent de opgesomde schadelijke agentia. Wanneer de ziekte niet met name doch enkel met verwijzing naar haar oorzakelijke agentia genoemd is, moet door het slachtoffer van zulke aandoening alleen worden aangetoond dat de medische literatuur heel in het algemeen aanvaardt dat dergelijke ziekten door deze agentia kunnen veroorzaakt worden.

Hier wordt van het slachtoffer geen bewijs gevraagd omtrent de oorzakelijkheid in de wel bepaalde concrete omstandigheden van zijn individuele geval, maar enkel het bewijs dat de geneeskunde, bv. statistisch gezien, de mogelijkheid vooruitzet van het opdoen van zulke ziekte door de in de lijst genoemde agentia.

M.a.w. een statistisch aangetoond verband volstaat; zekerheid omtrent de toepasselijkheid van deze statistische waarneming op het individuele geval moet niet verstrekt worden. Het is trouwens precies dit laatste individuele oorzakelijk verband waarvan de deskundigen zeggen dat het in de medische wetenschap bijna nooit kan aangetoond worden.

De lijst blijft bijgevolg zeer homogeen. Trouwens, wanneer zij bepaalde aandoeningen met name vermeldt, dan gebeurt dit juist wegens het feit, dat, in algemene regel, deze aandoening als beroepsziekte zal voorkomen wanneer het risico gedurende de arbeid bewezen is. Er is bijgevolg geen enkel verschil met de andere formule waarin de ziekte naar haar schadelijke agens genoemd wordt. In beide gevallen dient het onweerlegbaar vermoeden van oorzakelijkheid alleen maar om het onoverkomelijke probleem op te lossen van het verkrijgen van zekerheid omtrent de causaliteit in de zeer concrete omstandigheden van iedere individuele aantasting.

¹¹ Conférence internationale du travail, *Prestations en cas d'accident du travail et de maladies professionnelles*, Genève, 1962, Rapport VII (1), blz. 45-50.

Europese Economische Gemeenschap, *Rapport van de Commissie van de Europese Gemeenschappen over de wijze waarop door de lid-staten gevolg is gegeven aan de aanbevelingen betreffende de beroepsziekten*, Brussel, 1973, Sec (73) 2015 def, bijlage 1, blz. 2-3.

S. FUCHS, "La réparation des maladies professionnelles, Etude sur l'évolution des législations", *Archives des Maladies Professionnelles*, 1961, nr. 12, blz. 728. (Dit artikel is echter wel, vooral naar het einde toe, beïnvloed door de typische Franse opvattingen van de beroepsziekteverzekering, die nergens elders in de E.E.G. nog bestaat).

¹² Conférence internationale du travail, *op. cit.*, 1967, Rapport VII (1), blz. 50: "Dans certains régimes, la présomption légale est expressément mentionnée (Jordanie, Royaume-Uni). Toutefois, même lorsque le tableau ou la loi est muet en la matière, ce principe est généralement appliqué. Dans cette dernière occurrence, et lorsqu'il existe des dispositions expresses à cet effet, on peut prévoir que la preuve du contraire pourra être apportée".

min of meer met twijfel gepaard en vele landen hebben — terecht — zulke discussies willen vermijden. Zij tasten immers de geloofwaardigheid van de beroepsziektenverzekering zelf aan: zij zaaien twijfel over haar bestaansrecht daar zij de technische mogelijkheid om het oorzakelijk verband op te sporen voortdurend ter discussie laten stellen.

België heeft zich in 1927 aan de zijde van de verdedigers van het lijststelsel geplaatst en heeft ter gelegenheid van de grote hervorming van het regime in 1963 herhaald dat het vijandig stond t.o.v. een algemene definitie "die aanleiding zou geven tot talrijke en vervelende geschillen" ("des litiges nombreux et irritants")¹³. Ook de rechtbanken hebben bij ons weten nooit toegelaten dat er over het oorzakelijkheidsproblematiek van de "erkende beroepsziekten" zou getwist worden¹⁴. Wel

¹³ Wet van 24 december 1963, *Staatsblad*, 31 december 1963. Memorie van toelichting, *Parl. Besch.*, *Senaat*, 1962-63, nr. 237, blz. 8 — Commentaar bij art. 27, 1e lid, in de gecoördineerde tekst art. 30, 1e lid. Even moet nog worden benadrukt dat België herhaaldelijk de conventies van de I.A.O., waarin sprake is van het lijststelsel, bij wet geratificeerd heeft, zodat het duidelijk is dat België nergens elders dan aan deze bron zijn opvattingen omtrent dit lijststelsel gehaald heeft. (Conventie nr. 18, 1925; Wet van 23 juli 1927, *Staatsblad*, 19 november 1927; Conventie nr. 42, 1934; Wet van 25 mei 1949, *Staatsblad*, 9 september 1949; Conventie nr. 121, 1964; Wet van 28 februari 1970, *Staatsblad*, 16 juni 1970).

Dit is trouwens het geval voor alle West- en Oosteuropese landen die het lijststelsel in hun wetgeving ingevoerd hebben.

Alleen enkele sociaal minder vooruitstrevende landen, zoals o.m. enkele Amerikaanse staten, hebben de "algemene bepaling" in hun wetgevingen gebruikt. Zij hebben dan ook in hun statistieken zeer weinig gevallen van beroepsziekten waarvoor het bijzonder moeilijk is het oorzakelijkheidsverband individueel te laten aantonen (b.v. kanker).

¹⁴ Spijtig genoeg moeten we hier uit ervaring spreken. De rechtspraak van vóór de hervorming van het regime (Wet van 24 december 1963) werd nooit geordend en zeer weinig gepubliceerd. De nieuwe wet geeft veel minder aanleiding tot het stellen van deze vraag, omdat er geen twistingen met de werkgevers meer mogelijk zijn.

Twee recente vonnissen van de Arbeidsrechtbank te Brussel vermelden wel het beginsel, maar passen het op een verkeerd causaliteitsprobleem toe:

— Arrb. Brussel, 5e kamer, 21 januari 1975, (nr. 75/01361) ongepubl.: "Attendu que le législateur a tenu écarter cette possibilité de litige, en précisant que lorsque la preuve de l'exposition au risque est fournie, le lien de cause à effet entre le risque et le dommage se trouve présumé de manière irréfragable".

— Arrb. Brussel, 5e kamer, 24 juni 1975, (nr. 75/10325) ongepubl.: "Attendu qu'en matière maladie professionnelle, le législateur a, sans avoir exclu les modes de preuve du droit commun telles que la présomption, tenu à préciser lors des travaux préparatoires relatifs à l'article 32, que lorsque la preuve de l'exposition au risque est fournie, le lien de cause à effet entre le risque et le dommage se trouve présumé de manière irréfragable (Doc. Parl. Sénat, 1962-1963, nr. 237, p. 8); que de cette façon le législateur a donc affaibli d'une manière indiscutable des exigences habituelles en matière de preuve en ce qui concerne le lien de cause à effet".

Het wettelijk beginsel beheerst enkel de causaliteit die bestaat tussen het "risico" (schadeverwekkende agentia zoals stof, stralen, giften, enz.) en de "ziekte", maar niet de heel andere vraag naar de causaliteit tussen een bestaande

integendeel. Toen vroeger, ingevolge art. 24 van de oude Wet van 24 juli 1927 op de beroepsziekteverzekering het toenmalige Voorzorgsfonds alle vergoedingen terugvorderde van elke werkgever die verzuimd had zich bij het Fonds te verzekeren, riepen vele werkgevers bij hun verdediging onder meer het feit in dat het oorzakelijk verband tussen blootstelling en ziekte niet bewezen was. Het toenmalige Voorzorgsfonds antwoordde op deze verdediging met een verwijzing naar het bestaan van een wettelijk onweerlegbaar vermoeden van oorzakelijkheid. Nooit heeft een rechter deze argumentatie verworpen om de werkgever in het gelijk te stellen.

Sommige medische experts zijn onvoldoende op de hoogte van de juridische betekenis van het lijststelsel en verliezen zich in oeverloze discussies die de wetgever precies wilde vermijden. De rechtbanken doen er goed aan tijdig een einde te maken aan zulke nutteloze debatten, die noch de medische wetenschap noch de rechtszekerheid kunnen dienen. Daar de wet op de beroepsziekten van openbare orde is, heeft de rechter trouwens de plicht ambtshalve te waken voor de bescherming van de fundamentele betekenis van het lijststelsel.

Sinds enkele jaren is er een nieuwe ontwikkeling aan de gang rond hetzelfde probleem. Nieuwe voorstellen om het oude lijststelsel te verbeteren werden geformuleerd. Zij bewijzen op zichzelf zeer duidelijk dat de nominatieve erkenning van de "beroeps"-ziekte door de wetgever steeds als bedoeling heeft gehad een wettelijk vermoeden omtrent de oorzakelijkheid in het voordeel van het slachtoffer in te stellen.

Reeds in 1925 had men in Genève gezien dat het enige ernstige nadeel van het lijststelsel was dat men, door de opsomming in een lijst van nominatief aangeduide ziekten als beroepsziekten, ipso facto een reeks slachtoffers zou uitsluiten.

Na enkele tijd hebben sommige voorstanders van het lijststelsel ingezien dat men dit negatieve effect toch kon overwinnen door gewoon aan alle zieken het recht te geven zelf het individuele causale verband met de arbeid aan te tonen voor welke ziekte ook *die niet op de lijst voorkomt*¹⁵. De lijst blijft dus behouden als het bijzonderste instru-

"beroepsziekte" (vastgesteld volgens de regels van het wettelijk vermoeden) en het "overlijden" van de getroffen. Het eerste causaliteitsprobleem is gericht op de vraag of een ziekte wel een beroepsziekte is. Het tweede causaliteitsprobleem stelt de vraag of een reeds als beroepsziekte aangevaarde aandoening al dan niet oorzaak is van de dood. Voor deze laatste causaliteit bestaat er geen wettelijk vermoeden ten gunste van de rechthebbende. De rechtbank paste verkeerdelijk het besproken beginsel op deze laatste materie toe.

¹⁵ Conférence internationale du travail, *op. cit.*, 1962, rapport II (1), blz. 50-51; S. FUCHS, *op. cit.*, blz. 728-732.

ment van de beroepsziekteverzekering, *maar voor alle ziekten buiten de lijst* laat men toch de vergoeding toe op voorwaarde dat *het oorzakelijk verband wordt bewezen*¹⁶. Dit laatste systeem (lijst + algemene bepaling voor de aandoeningen buiten de lijst) noemt men in vaktermen "het gemengde systeem".

Het gemengde systeem is reeds in enkele buurlanden ingevoerd (Duitse Bondsrepubliek en Luxemburg). Het werd opgenomen in de Conventie nr. 121 van de Internationale Arbeidsorganisatie van 1964, die door de Belgische Wet van 28 februari 1970 bekrachtigd werd¹⁷. Ook de E.E.G. heeft het gemengde systeem aanbevolen als het systeem dat haar leden best zouden opnemen in hun wetgeving¹⁸.

De Technische Raad en het Beheerscomité van het Fonds voor de Beroepsziekten hebben reeds twee jaar geleden aan de minister van Sociale Voorzorg voorgesteld de aanbevelingen van de I.A.O. en de E.E.G. te volgen¹⁹. In het parlement tenslotte, ter gelegenheid van de bespreking van de begroting van het Ministerie van Sociale Voorzorg voor het jaar 1975, heeft volksvertegenwoordiger A. Deneir het in positieve zin over deze aanbevelingen gehad²⁰.

¹⁶ In uitzonderlijke gevallen is zulk bewijs mogelijk. Bv. kinderverlamming zal nooit voor alle mogelijke werknemers op de lijst van beroepsziekten kunnen opgenomen worden omdat het een risico is dat voor velen op een gelijke wijze bestaat binnen en buiten de arbeid. Toch kan het soms voorkomen dat het professioneel karakter evident wordt. Een kleuterleidster, aangetast door kinderverlamming, die kan aantonen dat er zich binnen de normale incubatietijd een geval van kinderverlamming voorgedaan heeft tussen de kinderen van haar klas, en die bovendien kan aantonen dat er geen andere gevallen zich voorgedaan hebben in haar extra-professionele omgeving (thuis, buurt, vakantietoord, enz.), zou in geval van het bestaan van een "gemengd systeem" tot vergoeding kunnen worden toegelaten.

De bewijsvoering van de oorzakelijkheid zal voor de niet op de lijst opgenomen ziekten toch altijd buitengewoon moeilijk blijven en het is niet te verwonderen dat er in Duitsland en Luxemburg slechts enkele individuele gevallen na zulke bewijsvoering vergoed werden. Cf. E.E.G., *op. cit.*, blz. 19: van 1967 tot 1970 ontving Duitsland 249 dergelijke verzoeken, waarvan slechts 27 werden ingewilligd. In Luxemburg werden op 10 aanvragen slechts 4 gevallen aangenomen.

Deze cijfers bewijzen dat het bestaan van het lijstsysteem met een ingebouwd wettelijk vermoeden sociaal meer dan verantwoord blijft en in gene mate mag opgegeven worden.

¹⁷ Wet van 28 februari 1970 houdende goedkeuring van het Verdrag nr. 121 betreffende de prestaties bij arbeidsongevallen en beroepsziekten, aangenomen te Genève op 8 juli 1964, door de Algemene Conferentie van de Internationale Arbeidsorganisatie tijdens haar achtenveertigste zitting (*Staatsblad*, 16 juni 1970). Zie artikel 8, c, van het verdrag.

¹⁸ Aanbeveling van de Commissie aan de Lid-Staten betreffende de vaststelling van een Europese lijst van Beroepsziekten, 23 juli 1962, punt c.

¹⁹ Zitting van het Beheerscomité van het F.B.Z., 20 december 1972 en 20 juni 1973.

²⁰ Cf. voetnoot 8.

Het is nu nogal evident dat "het gemengde systeem", op de invoering waarvan nu allerwegen wordt aangedrongen, geen enkele zin zou hebben, indien het lijstsysteem niet als effect had dat het een wettelijk vermoeden omtrent de oorzakelijkheid instelt.

Men hoeft trouwens maar de geschriften te lezen van de I.A.O., de E.E.G., het F.B.Z. en volksvertegenwoordiger A. Deneir over het "gemengd systeem" om te weten dat vele wetgevers, de Belgische in het bijzonder, met hun lijstsysteem, *vroeger en nu*, nooit anders gewild hebben dan het slachtoffer te beschermen tegen de twijfels van de medische wetenschap²¹.

Tenslotte moet nog worden onderstreept dat inzake professioneel risico België steeds gestreefd heeft naar het vergemakkelijken van de bewijslast voor de slachtoffers.

Zo heeft de nieuwe Arbeidsongevallenwet van 1971 verschillende nieuwe bepalingen ingevoerd om de bewijslast inzake de aanwezigheid van een arbeidsongeval ten laste van de verzekeraar te leggen (omkering van de bewijslast)²². Zo heeft ook de Wet op de beroepsziekteverzekering van 24 december 1963 de bewijslast vergemakkelijkt inzake *blootstelling aan het risico*. Art. 32, tweede lid, van de gecoördineerde wetten van 3 juni 1970 inzake beroepsziekte bepaalt dat al diegenen die arbeid verricht hebben in industriën en beroepen welke de wetgever in een lijst opsomt, het bewijs van de *blootstelling* niet moeten leveren, tot bewijs van het tegendeel. Bijgevolg: niet alleen moeten de slachtoffers van de in de lijst opgesomde beroepsziekten de concrete, individuele oorzakelijkheid tussen blootstelling en ziekte nooit bewijzen, *sommigen* moeten bovendien niet eens de blootstelling aantonen. Dit ligt volledig in de lijn van onze sociaalrechtelijke traditie, die voor de bescherming van de zwakkere zorgt.

Besluit

Het lijdt geen twijfel dat er een onweerlegbaar wettelijk vermoeden van oorzakelijkheid bestaat ten gunste van de slachtoffers van beroepsziekten die door de wet als zodanig erkend zijn ingevolge opneming in de lijst van de voor vergoeding vat-

²¹ De bijzonderste gepubliceerde teksten waaruit heel wat verklaring te halen valt zijn:

— Conférence Internationale du travail, *op. cit.*, 1962, rapport VII (1), blz. 47-51;

— E.E.G., *op. cit.*, 1973, bijlage 1, blz. 1-6.

— Rapport van A. DENEIR, cf. voetnoot 8 in fine.

²² Artikel 7, tweede lid, en artikel 9 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971.

bare beroepsziekten. Ingevolge dit vermoeden dienen zij alleen maar het bestaan van een professioneel risico en van een corresponderende aantasting aan te tonen. De wetgever loste op deze wijze, voor zuiver juridisch gebruik, het probleem van de

medische causaliteit op. Zonder zulke oplossing zouden vele slachtoffers praktisch onbeschermd zijn.

Dr. jur. J. VIAENE

Dr. med. D. LAHAYE

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 26 MAART 1975

Voorzitter : de h. Naulaerts

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaat : mr. Simont

Werkloosheid—Werknemers-gezinshoofden—Bedrag der uitkering—Gemiddeld dagloon—Begrip—Vakantiegeld handarbeiders.

Het bedrag der dagelijkse werkloosheidsuitkering der werknemers-gezinshoofden is vastgesteld op 60 % van het gemiddelde dagloon.

Onder loon dient verstaan te worden alle bedragen en voordelen zoals zij voor de inhouding voor de sociale zekerheid worden bepaald. Hiertoe behoort het vakantiegeld der handarbeiders ten belope van een bedrag gelijk aan 6 % van de andere sommen en voordelen die als loon in aanmerking komen. Artikel 83quater M.B. 4 juni 1964, dat verwijst naar het normaal loon zoals bepaald bij de Feestdagenwet, regelt enkel hoe het dagelijkse gemiddelde van het loon moet berekend worden.

R.V.A. t/ Corijn

Gelet op het bestreden arrest, op 26 november 1973 door het Arbeidshof te Gent gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 160, inzonderheid de §§ 1 en 2, van het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende arbeidsvoorziening en werkloosheid, (zoals het is gewijzigd en aangevuld door artikel 5 van het koninklijk besluit van 13 oktober 1971), 83quater van het ministerieel besluit van 4 juni 1964 inzake werkloosheid (zoals het is gewijzigd en aangevuld, onder meer wat voormeld artikel 83quater betreft, door artikel 2 van het ministerieel besluit van 18 oktober 1971 en door artikel 2 van het ministerieel besluit van 28 juni 1973), 1 en volgende van de besluitwet van 25 februari 1947 betreffende het toekennen aan de werknemers van loon voor een bepaald aantal feestdagen per jaar, 3, 4, 5, 6, 7, 8 en 8bis van het besluit van de Regent van 2 april 1947 tot bepaling van de algemene modaliteiten van uitvoering van even genoemde besluitwet van 25 februari 1947 (zoals het, wat voormelde artikelen 7 en 8bis betreft, is aangevuld

en gewijzigd door het besluit van de Regent van 15 juli 1947 en door het koninklijk besluit van 1 september 1960), 2 van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon der werknemers, 14 van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, 19, inzonderheid § 1, van het koninklijk besluit van 28 november 1969 tot uitvoering van voormelde wet van 27 juni 1969 en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, dat de beslissing vernietigt die op 7 april 1972 door eisers gewestelijk bureau te Oudenaarde was genomen, beslist dat het gemiddeld dagelijks loon, dat als basis dient bij de berekening van de dagelijkse werkloosheidsuitkering, moet worden berekend tegen 106 t.h., dat op dit bedrag 60 t.h. aan de werknemer moet worden uitbetaald en dat de werkgever het model C4 correct heeft ingevuld volgens de vigerende wetsbepalingen, zodat als brutoloon het bedrag van 3.121 frank moet in aanmerking genomen worden, zulks op de gronden dat, zo artikel 2 van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon der werknemers, waarnaar wordt verwezen in artikel 14, § 2, van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, om het begrip "loon" nader te bepalen, niet voorschrijft dat het vakantiegeld als loon moet worden beschouwd, nochtans artikel 19, § 1, van het koninklijk besluit van 28 november 1969 tot uitvoering van de wet van 27 juni 1969 bepaalt dat, met afwijking van artikel 2, lid 3, 1°, van de wet van 12 april 1965, voor de berekening van de bijdragen als loon wordt aangemerkt "het vakantiegeld van de handarbeiders ten belope van een bedrag dat gelijk is aan 6 t.h. van de andere sommen en voordelen die als loon in aanmerking komen",

terwijl het gemiddelde dagloon, dat als grondslag dient bij de berekening van de werkloosheidsuitkering, volgens artikel 2 van het ministerieel besluit van 18 oktober 1971, genomen ter uitvoering van artikel 160 van het koninklijk besluit van 20 december 1963 en ingevoegd in de artikelen 83bis en volgende van het ministerieel besluit van 4 juni 1964, bepaald wordt aan de hand van het normaal loon dat de werknemer zou genieten krachtens de besluiten, genomen ter uitvoering van de besluitwet van 25 februari 1947 betreffende het toekennen aan de werknemers van loon voor een bepaald aantal feestdagen per jaar ; naar luid van artikel 3 van

het besluit van de Regent van 2 april 1947 tot bepaling van de modaliteiten van uitvoering van evengenoemde besluitwet van 25 februari 1947, het normaal loon, dat de geldpremiën en de voordelen in natura omvat, met uitsluiting van de bij het jaareinde betaalde premiën en toegekende voordelen, het werkelijk verdiende en op 100 t.h. berekende loon is, zodat de berekening van het bedrag der werkloosheidsuitkeringen slechts op basis van 100 t.h. van het loon mag geschieden :

Overwegende dat naar luid van artikel 160, § 2, bij artikel 5 van het koninklijk besluit van 13 oktober 1971 gevoegd in het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende arbeidsvoorziening en werkloosheid, het bedrag van de dagelijkse werkloosheidsuitkeringen van de werknemers-gezinshoofden wordt vastgesteld op 60 t.h. van het gemiddelde dagloon en onder loon moet worden verstaan alle bedragen of voordelen waarop de werknemer, ter uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst, aanspraak kan maken, zoals zij voor de inhouding voor de sociale zekerheid werden bepaald ;

Overwegende dat krachtens artikel 19, § 1, in het hoofdstuk II, Berekening van de bijdragen, van het koninklijk besluit van 28 november 1969 tot uitvoering van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, met afwijking van artikel 2, derde lid, 1°, van de wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon der werknemers, als loon wordt aangemerkt, onder meer het vakantiegeld van de handarbeiders ten belope van een bedrag dat gelijk is aan 6 t.h. van de andere sommen en voordelen die als loon in aanmerking komen ;

Overwegende dat weliswaar artikel 83^{quater}, § 1, eerste lid, van het ministerieel besluit van 4 juni 1964 inzake werkloosheid, ingevoegd bij artikel 2 van het ministerieel besluit van 18 oktober 1971 en genomen ter uitvoering van artikel 160, § 7, 1°, van het bovengemeld koninklijk besluit van 20 december 1963, bepaalt dat het gemiddelde dagloon het normaal loon is dat de werknemer zou genieten krachtens de besluiten genomen ter uitvoering van de besluitwet van 25 februari 1947 betreffende het toekennen van het loon aan de werknemers voor een bepaald aantal feestdagen per jaar ; dat inderdaad de artikelen 3 en volgende van het besluit van de Regent van 2 april 1947 tot bepaling van de algemene modaliteiten van uitvoering der besluitwet van 25 februari 1947 regels stellen om het normaal loon te bepalen ; dat deze voorschriften evenwel geen afbreuk doen aan artikel 160, § 2, lid 2, van het koninklijk besluit van 20 december 1963, dat bepaalt wat met het oog op de berekening van de werkloosheidsuitkeringen onder loon moet worden verstaan, doch regelen hoe het dagelijkse gemiddelde van het aldus omschreven loon moet worden berekend ;

Dat het arrest derhalve het vakantiegeld terecht overeenkomstig het bepaalde in artikel 19, § 1, 1°, van het koninklijk besluit van 28 november 1969 als loon beschouwt voor de berekening van het bedrag van de werkloosheidsuitkering ;

Dat het middel naar recht faalt ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;
Veroordeelt eiser in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 9 MEI 1975

Voorzitter : de h. Delahaye

Raadsheer-rapporteur : de h. Gerniers

Advocaat-generaal : de h. Charles

Advocaten : mrs. Houtekier en Bayart

Pacht—Bewijs.

Als de rechter het in het bezit zijn van het landeigendom vaststelt, mag de bezitter, wat ook de titel van het bezit zij, het bewijs van de pacht overeenkomstig art. 3 van de Pachtwet door alle middelen rechtens leveren.

Jacobs t/ Somers

Gelet op het bestreden vonnis, op 27 november 1973 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Mechelen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek, 3 van de wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pachtwetgeving en van de wetgeving betreffende het recht van voorkoop ten gunste van de huurders van landeigendommen, vormend afdeling 3 van Boek III, titel VIII, hoofdstuk II van het Burgerlijk Wetboek, 870, 915, 921, 1042 van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet en van het algemeen rechtsbeginsel van de eerbied voor de rechten van de verdediging,

doordat het vonnis het door eiser aangeboden bewijsaanbod als niet dienend afwijst, voor recht zegt dat hij de kwestieuze onroerende goederen betreft zonder recht noch titel en hem veroordeelt ze te verlaten, om de reden dat artikel 3 van de pachtwet, dat aan wie in het bezit is van een landbouwgrond toestaat het bewijs van de pacht en van de pachtvoorwaarden door alle rechtsmiddelen te leveren, zijn grondslag vindt in het feit dat dit «bezit» beschouwd wordt als een «begin van uitvoering» van de ingeroepen pachtovereenkomst, terwijl ten deze uit de uiteenzetting door eiser zelf in zijn conclusie gegeven, vaststaat dat hij in het «bezit» van de goederen is sedert 1961 maar geenszins ingevolge een pachtovereenkomst tussen partijen luidens welke zij samen de gronden «die respectievelijk hun eigendom waren zouden bebouwen» ; dat eiser het bewijs van de pachtovereenkomst bijgevolg niet levert en anderzijds zelf zegt dat aan de overeenkomst van gezamenlijke bebouwing een einde werd gemaakt,

terwijl het door eiser ingeroepen pachtcontract niet schriftelijk was opgesteld en eiser ontegensprekelijk in het bezit was van de kwestieuze landeigendom op het ogenblik van de dagvaarding zodat hij dientengevolge als loutere bezitter van de landbouwgrond gerechtigd was het bestaan van de pacht en van de pachtvoorwaarden, waaronder begrepen het tijdstip van de ingebruik-

neming en de pachtsom door alle rechtsmiddelen, getuigen en vermoedens inbegrepen, te leveren, dat de wet geen enkele andere voorwaarde aan dit bezit en voor die bewijslevering stelt en dat andere betwistingen nopens het karakter van dit bezit en het begin van uitvoering van de pacht aan het bewijsrecht van eiser geen afbreuk doen en juist tot de grond van die bewijsvoering zelf behoren ; dat door deze bewijsvoering aan eiser te ontzeggen het vonnis eveneens de rechten van de verdediging schendt (schending van de artikelen 3 van de wet van 4 november 1969, 870, 915, 921 en 1042 van het Gerechtelijk Wetboek en van voormeld algemeen rechtsbeginsel) :

Overwegende dat artikel 3 vervat in artikel I van de wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pachtwetgeving bepaalt : «De pacht moet schriftelijk worden vastgesteld, anders kan degene die in het bezit is van een landeigendom het bewijs leveren van het bestaan van een pacht door alle rechtsmiddelen, met inbegrip van getuigen en vermoedens» ;

Overwegende dat eiser in conclusie stelde dat hij sinds 1961 de kwestieuze gronden samen met verweerder bewerkte ingevolge een overeenkomst van gezamenlijke bebouwing, maar dat hij sinds 1971 bedoelde goederen ingevolge een nieuwe overeenkomst in pacht hield en het bewijs aanbood van bepaalde feiten om het bestaan van die pachtovereenkomst te bewijzen ;

Overwegende dat, na erop te hebben gewezen dat de aangehaalde wetsbepaling haar grondslag vindt in het feit dat dit «bezit» beschouwd wordt als een «begin in het uitvoeren» van een ingeroepen pachtovereenkomst, het vonnis beslist dat het vaststaat dat eiser in het «bezit» van de goederen is sedert 1961 maar geenszins ingevolge een pachtovereenkomst van partijen ;

Overwegende dat, nu de rechter het in het bezit zijn van het landeigendom vaststelt, eiser, welke ook de titel weze van dit bezit, het bewijs van de pacht overeenkomstig artikel 3 van de wet van 4 november 1969 door alle rechtsmiddelen mag leveren ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal gemaakt worden op de kant van de vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat hierover door de feitenrechter zou worden beslist ;

Verwijst de zaak naar de Rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen, zitting houdende in hoger beroep.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 20 JUNI 1975

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Gerniers

Advocaat-generaal : de h. Colard

Advocaten : mrs. J. Fally en R. Bützler

Faillissement—Uit het beheer van de boedel voort-

vloeiende verbintenissen en lasten—Schuld van de boedel.

Als de curator in het belang van de boedel, en noodzakelijkerwijze van de gefailleerde, dezès handelsactiviteit voortzet, door hem gesloten overeenkomsten blijft uitvoeren of hem nog toebehorende roerende of onroerende goederen gebruikt ter afhandeling van het deugdelijk beheer van het faillissement, moet de boedel correlatief de uit die daden van beheer voortvloeiende verbintenissen naleven en de lasten dragen die op hem, zoals op de gefailleerde, komen te rusten.

In het bijzonder, als de curator aan de gefailleerde toebehorende gebouwen beheert, hetzij hij ze gebruikt tot de behoeften van het faillissement, hetzij hij alleen maar de huurgelden ontvangt, moet de boedel de lasten welke die gebouwen bezwaren, met name de daarop betrekkelijke onroerende voorheffing, dragen.

Ontvanger der directe belastingen van het kantoor Aalter
t/ mr. Van Malleghem q.q.

Gelet op het bestreden arrest, op 22 juni 1973 door het Hof van beroep te Gent gewezen :

Over de twee middelen samen, afgeleid, het eerste uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 444 en 561 van het Wetboek van koophandel (wet van 18 april 1851),

doordat, na bepaald te hebben dat de gefailleerde de zakelijke rechten die hij over zijn inkomsten bezat door het faillissement niet verliest, en dat hij derhalve de enige schuldenaar blijft van de onroerende voorheffing die op zijn onroerende goederen gevestigd wordt, het arrest beschouwt "dat de inkomsten van de onroerende goederen van de gefailleerde aan de massa van de schuldeisers ten goede komen, omdat aan de gefailleerde het beheer van zijn goederen ontnomen wordt en geenszins omdat de massa van de schuldeisers een zakelijk recht op deze goederen zou verworven hebben ; dat de omstandigheid dat de onroerende voorheffing verschuldigd geworden is na de faillietverklaring niet tot gevolg heeft dat het de massa is en niet de gefailleerde alleen die de belasting zou verschuldigd zijn ; dat appellant, thans eiser, vergeefs inroept dat de schuldeisers zich niet mogen verrijken door inkomsten waarvan ze de lasten niet zouden moeten dragen ; dat de verkrijger van de inkomsten steeds de gefailleerde gebleven is ten laste van wie de belasting gevestigd werd", daaruit afleidt "dat de schuld die hierdoor ontstaat dan ook in de massa valt en geenszins een schuld wordt van de massa, vermits de massa de hoedanigheid niet verworven heeft die artikel 155 van het Wetboek van de inkomstenbelastingen vereist om de onroerende voorheffing verschuldigd te zijn",

terwijl geen logisch verband bestaat tussen de aldus gestelde praemissen en het afgeleid besluit ;

het tweede, uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 561 van het Wetboek van koophandel (wet van 18 april 1851), en, voor zoveel als nodig, 444 en 564 van hetzelfde wetboek,

doordat het arrest, na vastgesteld te hebben dat de kwestieuze fiscale schuld ontstaan is in hoofde van de gefailleerde en niet van de massa, beslist dat deze schuld

RAAD VAN STATE

4e KAMER — 4 FEBRUARI 1975

Voorzitter : de h. A. Mast

Staatsraden : de hh. P. Vermeulen (rapporteur) en G. Baeteman

Auditeur : de h. J. Borret (afwijkend advies)

Advocaat : mr. Lambrechts

Algemene beginselen van behoorlijk bestuur—Dienstbelang—Persoonlijke belangen van de personeelsleden—Rijksonderwijs—Stagiair—Benoeming—Aanstelling in betrekking.

De voldoening van de persoonlijke belangen van de personeelsleden, binnen de grenzen van het dienstbelang, is bevorderlijk voor de dienst en verschijnt dus uiteindelijk ook als een dienstbelang.

De voorrang voor een aanstelling tot stagiair die uit de artikelen 38 en 40 van het Koninklijk Besluit van 22 maart 1969 voortspuit, heeft logischerwijze tot gevolg dat, telkens als een stagiair in de volgorde van zijn rangschikking in het bestuur wordt opgenomen, de affectatie van die stagiair juridisch eveneens aan de beurt komt in de orde van zijn opneming als stagiair. Op grond van de algemene beginselen die de uitoefening van de discretionaire bevoegdheid van de overheid beperken, zal de overheid, bij gebrek aan objectieve gegevens verband houdend met het dienstbelang, de keuze van de affectatie overlaten aan de stagiairs in de orde van hun rangschikking.

M. Missault t/ Minister van Nationale Opvoeding

Arrest nr. 16.845

Gezien het verzoekschrift dat Monique Missault, licentiaat in de opvoedkundige wetenschappen, op 28 juli 1972 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van een besluit van de minister van Nationale Opvoeding van 31 mei 1972 waarbij Georgette Gonsaels, ten eerste, wordt aangenomen om met ingang op 1 september 1972 stage te doen als lerares psychologie, opvoedkunde en methodiek in het niet-universitair hoger onderwijs van de eerste graad van het Rijk, en, ten tweede, wordt aangesteld om meer speciaal dienst te doen in de Rijksnormaalschool te Brugge ;
(...)

Over de gegevens van de zaak

Overwegende dat verzoekster, volgens de gegevens uiteengezet in haar verzoekschrift en niet tegengesproken door de verwerende partij, sinds 27 september 1966 dienst deed in de hoedanigheid van tijdelijke lerares opvoedkunde in het hoger secundair normaal onderwijs van het Rijk, tot zij op 1 september 1970 aangenomen werd als stagiair om dan bij Koninklijk Besluit van 17 september 1971 vast benoemd te worden als lerares opvoedkunde in het hoger secundair normaal onderwijs van het Rijk, met ingang op 1 september 1971 ; dat

niet begrepen is onder de beheerskosten van het faillissement, "daar ze niet ontstaan is uit de administratie van het faillissement of gedaan voor het behoud van de boedel";

terwijl de beheerskosten, die naar luid van artikel 561 van het Wetboek van koophandel, vooraf dienen afgetrokken te worden, door de wet niet beperkt worden tot de kosten voortvloeiend uit de genoemde oorzaken ; gelet op de algemene termen van voornoemd artikel 561 deze kosten alle uitgaven en lasten omvatten die voortvloeien uit het beheer van de curator, of die ontstaan zijn wegens de wijze waarop het actief te gelde wordt gemaakt, of nog die het verkrijgen van inkomsten ten voordele van de massa bezwaren ;

Overwegende dat met ingang van het vonnis van faillietverklaring de gefailleerde het beheer van al zijn goederen uit handen wordt genomen en overgaat op de curator die niet alleen de gezamenlijke schuldeisers vertegenwoordigt doch tevens de gefailleerde zelf die verbonden wordt door de daden van beheer welke de curator verricht ;

Overwegende dat wanneer de curator in het belang van de boedel, en noodzakelijkerwijze van de gefailleerde, dezes handelsactiviteit voortzet, door hem gesloten overeenkomsten blijft uitvoeren of hem nog toebehorende roerende of onroerende goederen gebruikt ter afhandeling van het deugdelijk beheer van het faillissement, de boedel correlatief de uit die daden van beheer voortvloeiende verbintenissen moet naleven en lasten moet dragen die op hem, zoals op de gefailleerde, komen te rusten ;

Overwegende dat, in het bijzonder, wanneer de curator aan de gefailleerde toebehorende gebouwen beheert, hetzij hij ze gebruikt tot de behoeften van het faillissement, hetzij hij enkel de huurgelden ontvangt die zij opbrengen, de boedel de lasten welke die gebouwen bezwaren, en met name de daarop betrekkelijke onroerende voorheffing, moet dragen ;

Overwegende dat het arrest derhalve niet zonder schending van de in de middelen aangeduide wetsbepalingen heeft kunnen beslissen, dat de in de loop van het faillissement opeisbaar geworden onroerende voorheffing geen schuld van de boedel is, op grond dat deze schuld aan het beheer van het faillissement vreemd zou wezen ;

Dat de middelen gegrond zijn ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest in zoverre het uitspraak doet over de aanslag in de onroerende voorheffing, dienstjaar 1965, artikel 503.361 ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter zou worden beslist ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van beroep te Brussel.

verzoekster in voormelde hoedanigheid aangewezen werd om ten dele effectief dienst te doen in het hoger secundair, maar ten dele ook, en soms als full-time, in het hoger niet-universitair onderwijs, meer bepaald in de Rijksnormaalschool te Brugge; dat in het Belgisch Staatsblad van 21 april 1972 een bericht is verschenen waarbij onder meer de gegadigden om te worden opgenomen als stagiair voor het ambt van leraar psychologie, opvoedkunde en methodiek in het niet-universitair hoger onderwijs van de eerste graad van het Rijk, opgeroepen werden hun kandidatuur in te dienen, overeenkomstig het bepaalde in het Koninklijk Besluit van 22 maart 1969 tot vaststelling van het statuut van de leden van het bestuurs- en onderwijzend personeel, van het opvoedend hulppersoneel, van het paramedisch personeel der inrichtingen voor kleuter-, lager, buitengewoon, middelbaar, technisch, kunst- en normaalonderwijs van de Staat, alsmede der internaten die van deze inrichtingen afhangen en van de leden van de inspectiedienst die belast is met het toezicht op deze inrichtingen; dat verzoekster op 24 april 1972 haar kandidatuur indiende om als stagiair te worden aangesteld voor de vacante betrekking in de Rijksnormaalschool te Brugge; dat een lid van het kabinet van de minister haar evenwel met een brief van 25 mei 1972 deed weten dat het slechts mogelijk was haar als stagiair in een van volgende betrekkingen "aan de heer Minister voor te dragen", met name in een van de drie Hogere Rijksinstituten voor paramedische beroepen te Kortrijk, Gent of Brussel; dat verweerster op 26 mei 1972 antwoordde alleen kandidaat te zijn voor de betrekking in de Rijksnormaalschool te Brugge; dat het bestreden Ministerieel Besluit van 31 mei 1972 Georgette Gonsaeles, die ook kandidaat was, aanstelt als stagiair voor het ambt van leraar psychologie, opvoedkunde en methodiek in het hoger niet-universitair onderwijs van het Rijk, en haar meer bepaald de vacante betrekking in de Rijksnormaalschool te Brugge toewijst;

Over de grondslag van de vordering

Overwegende dat verzoekster het bestreden ministerieel besluit onrechtmatig acht omdat daarin de voorrang niet in acht wordt genomen die verzoekster voor de aanstelling te Brugge meent te kunnen doen gelden ten aanzien van G. Gonsaeles; dat verzoekster haar voorrang afleidt uit drie artikelen van het bovenvermelde Koninklijk Besluit van 22 maart 1969, met name, ten eerste, uit artikel 38 waarvan het hier alleen ter zake doende eerste lid luidt als volgt: "Voor ieder van de door toelating tot de stage te begeven wervingsambten worden de kandidaten, die op regelmatige wijze hun kandidatuur hebben gesteld en de vereiste voorwaarden vervullen, gerangschikt volgens het aantal dagen dienst die de kandidaten tellen op de uiterste datum die voor het indienen van de kandidaturen werd vastgesteld", ten tweede, uit artikel 40, dat als volgt is gesteld: "De kandidaten worden tot de stage toegelaten in de volgorde van hun rangschikking", en, ten derde, uit het laatste lid van artikel 41 waarin wordt bepaald: "De personeelsleden die tot de stage worden toegelaten, worden aangesteld in een van de vacant gebleven of geworden betrekkingen na toepassing van artikel 32",

welk artikel voorrang geeft aan de vastbenoemde personeelsleden;

Overwegende dat verzoekster op grond van de overgeschreven bepalingen stelt dat de kandidaat met een groter aantal dagen dienst dan een ander kandidaat, voorrang heeft op die kandidaat, niet alleen in verband met de benoeming tot stagiair in het geambieerde ambt, maar ook voorrang heeft in verband met de aanwijzing voor een betrekking van dat ambt, voorrang die erop zou neerkomen dat de beter geplaatste kandidaat mag kiezen tussen de nog resterende vacante, aan stagiairs toe te kennen betrekkingen; dat verzoekster, uitgaande van die uitlegging van de hiervoor overgeschreven teksten, doet gelden dat zij bijna dubbel zoveel dagen dienst heeft als G. Gonsaeles, en dus op haar concurrente voorrang heeft zowel voor de aanstelling als stagiair, als voor de toewijzing van de betrekking te Brugge; dat zij dan besluit dat de niet-inachtneming van haar voorrang de onrechtmatigheid van de aanstelling van G. Gonsaeles als stagiair tot gevolg heeft;

Overwegende dat de verwerende partij niet ontkent dat verzoekster aan alle benoemingsvoorwaarden voldoet en bovendien voor de toepassing van voormeld artikel 38 merkkelijk meer dagen dienst in aanmerking kan doen komen dan G. Gonsaeles; dat de verwerende partij evenwel stelt dat het door verzoekster aangevoerde annulatiemiddel geen behoorlijke rechtsgrond heeft; dat de verwerende partij doet gelden dat uit de regeling, die vervat ligt in de artikelen 38 en 40, ongetwijfeld volgt dat de best gerangschikte kandidaat voorrang heeft voor een aanstelling tot stagiair in een ambt, maar dat door die regeling, zomin als door enige andere tekst, een voorrang aan de stagiair wordt toegekend, die zou uitlopen op het recht van de stagiair om aangesteld te worden in de betrekking die, onder de resterende, zijn voorkeur heeft; dat de verwerende partij stelt dat de afwezigheid van enig voorschrift dat aan de stagiair het recht geeft een voorkeur voor een bepaalde betrekking te doen gelden, medebrengt dat het hoofd van het departement vrij beslist over de toewijzing der betrekkingen aan de stagiairs en dat een kandidaat-stagiair die enkel een bepaalde betrekking of bepaalde betrekkingen wil aannemen, diegene juist die de overheid hem niet wil geven, zichzelf onbenoembaar maakt, zodat de overheid terecht een andere kandidaat kan benoemen, ondanks de prioriteit om tot stagiair te worden benoemd, die de voorbijgegangene kandidaat ten aanzien van de benoemde kan doen gelden; dat de verwerende partij daaruit afleidt dat verzoekster, door uitsluitend een bepaalde affectatie te willen aanvaarden — degene juist die de overheid haar niet wou geven — haar prioriteit ten aanzien van G. Gonsaeles verspeeld heeft en dat de minister in de gegeven situatie derhalve bevoegd was verzoekster, zelfs voor de aanstelling tot stagiair, voorbij te gaan en een andere kandidaat, meer bepaald G. Gonsaeles, te benoemen en aan die kandidaat de betwiste affectatie te Brugge te geven;

Overwegende dat de voorrang voor een aanstelling tot stagiair die uit de artikelen 38 en 40 voortspuit, logischerwijze tot gevolg heeft dat, telkens als een stagiair in de volgorde van zijn rangschikking in het bestuur wordt opgenomen, de affectatie van die stagiair juridisch eveneens aan de beurt komt in de orde van

zijn opneming als stagiair, ook al kan de operatie van de affectatie van tegelijkertijd benoemde stagiairs in werkelijkheid enige tijd na hun benoeming tot stagiair plaatshebben; dat een stagiair derhalve in aanmerking komt voor alle vacante, nog niet aan beter in de rangschikking geplaatste stagiairs toegewezen betrekkingen; dat de overheid in beginsel op grond van objectieve gegevens, verband houdend met het belang van de dienst, de affectatie van de stagiair kan bepalen; dat bij gebrek aan zulke objectieve gegevens — en meestal zullen die er niet zijn, ten eerste, omdat het gaat om de affectatie van nieuwe personeelsleden in vacante betrekkingen, en, ten tweede, omdat uit de in het Besluit van 22 maart 1969 aangenomen regeling volgt dat een kandidaat die aan alle benoemingsvoorwaarden voor een bepaald ambt voldoet, rechtens geschikt is voor alle betrekkingen van dat ambt zonder dat de overheid nog een bijkomende appreciatie over zijn geschiktheid mag uitbrengen — de belangen van de stagiair in aanmerking moeten worden genomen, omdat de voldoening van de persoonlijke belangen van de personeelsleden binnen de grenzen van het dienstbelang, bevorderlijk is voor de dienst en dus uiteindelijk ook verschijnt als een dienstbelang; dat zulks praktisch erop neerkomt dat de overheid de keuze van de affectatie meestal zal moeten overlaten aan de stagiairs in de orde van hun rangschikking, keuze waarvan slechts rechtmatig kan worden afgeweken indien objectieve redenen verband houdend met het dienstbelang — een stagiair die, bv., een school kiest, waarvan de directeur een nauwe verwant van hem is — een andere affectatie dan de gevraagde nodig maakt, zodat, ook zonder dat dienaangaande een uitdrukkelijke bepaling is opgenomen in het Koninklijk Besluit van 22 maart 1969 — d.w.z. alleen op grond van de algemene beginselen die de uitoefening van de discretionaire bevoegdheid van de overheid beperken — een regeling van toepassing is die analoog is met die welke is opgenomen in artikel 17, eerste lid, van het Koninklijk Besluit van 17 september 1969 betreffende de vergelijkende examens en examens georganiseerd voor de werving en de loopbaan van het rijkspersoneel, een voorschrift dat overigens ook verschijnt als de bevestiging van wat een behoorlijk gebruik van de discretionaire bevoegdheid uit zichzelf aan de overheid in verband met de affectatie van stagiairs oplegt; dat een andere opvatting een systeem van willekeur instelt, waarin een affectatie een zuivere gunst wordt, in strijd met het beginsel van de gelijke behandeling van de personeelsleden dat het Koninklijk Besluit van 22 maart 1969 precies zoveel mogelijk wil verwezenlijken; dat de willekeur van de overheid er overigens op kan neerkomen de voorrang die een kandidaat bij zijn aanstelling tot stagiair heeft, in feite ongedaan te maken door hem te doen weten dat hij alleen voor een affectatie in aanmerking komt die hij om allerlei persoonlijke redenen niet kan aanvaarden; dat met de rechtsopvatting van verzoekster derhalve in haar wezenlijke elementen moet worden ingestemd;

Overwegende dat het door de verwerende partij aan de Raad van State overgelegde administratief dossier in totaal drie stukken bevat: de aanvraag van verzoekster, de aanvraag van G. Gonsaeles en een kopie van de bestreden beslissing; dat hoegenaamd niets de re-

denen doet kennen die de overheid ertoe hebben aanzet geen rekening te houden met de uitdrukkelijk uitgesproken wens van verzoekster om te Brugge te worden geaffecteerd, een wens die volkomen redelijk schijnt indien de persoonlijke situatie van verzoekster in aanmerking wordt genomen zoals die uit haar memories te onderkennen valt; dat de concrete gegevens van de zaak derhalve tot het besluit leiden dat de overheid ten onrechte geen rekening heeft gehouden met de wens die verzoekster rechtmatig heeft doen gelden en kon doen gelden, althans voor zover zij in concurrentie kwam met G. Gonsaeles; dat het aangevoerde middel gegrond is,

Besluit

Vernietigd is het Besluit van 31 mei 1972 van de minister van Nationale Opvoeding waarbij Georgette Gonsaeles 1° wordt aangenomen om met ingang op 1 september 1972 stage te doen als lerares psychologie, opvoedkunde en methodiek in het niet-universitair hoger onderwijs van de eerste graad van het Rijk, en 2° wordt aangesteld om meer speciaal dienst te doen in de Rijksnormaalschool te Brugge.

NOOT—"De administratieve wetten trachten de voordelen welke voor de bestuurdan aan een gebonden bevoegdheid zijn verbonden, te verzoenen met de eisen van doeltreffendheid die de toekenning van discretionaire bevoegdheden aan het bestuur rechtvaardigen" (A. MAST, *Overzicht van het Belgisch Administratief Recht*, vijfde uitg., 1973, p. 423, nr. 333).

Het is opvallend hoe in deze zaak de auditeur zijn verslag en advies uitsluitend heeft gesitueerd op het vlak van de positiefrechtelijke teksten, met name de vraag in hoeverre de artikelen 38 en 40 van het Koninklijk Besluit van 22 maart 1969 een beperking zijn van "de aan de Minister, als uitvoerend hoofd van de dienst van het Rijksonderwijs, principieel toekomende discretionaire bevoegdheid om, volgens de door hem beoordeelde behoeften van de dienst, aan ieder personeelslid een dienstaanwijzing te geven"¹. De auditeur besluit dat deze artikelen geen uitdrukkelijke beperking stellen aan de discretionaire bevoegdheid van de overheid voor het toekennen van een betrekking.

Dit standpunt is allicht juist. De Raad van State breidt echter zijn rechtmatigheidscontrole — en dus de rechtsbescherming van de bestuurdan — uit door een beroep op de algemene beginselen van "behoorlijk bestuur, in casu onder de aanduiding "de algemene beginselen die de uitoefening van de discretionaire bevoegdheid van de overheid beperken".

Ook de Franse Raad van State handelt aldus. "Les larges pouvoirs de création du droit que possède le juge administratif lui permettent de poser des règles de droit nouvelles qui intègrent à la légalité nombre d'éléments se rapportant à l'opportunité de l'acte" (G. VEDEL, *Droit administratif*, 1973, p. 323).

Het rechtmatigheidstoezicht, dat ook een toezicht op de behoorlijkheid omvat, is het noodzakelijk tegenwicht van het "vrijes Ermessen" van de overheid (zie mijn bijdrage in T.B.P., 1970, 395).

Hierdoor biedt de Raad van State een volwaardige rechtsbescherming; de recente evolutie in de rechtspraak, waarbij ook de naleving van de eisen van bestuursfatsoen wordt getoetst, duidt aan dat de Raad van State terecht van oordeel is dat ook de uitoefening van de discretionaire bevoegdheid niet volledig ongebonden mag verlopen; zie M. BOES, *Preventieve rechtsbescherming bij de bestuurlijke besluitvorming*, Proefschrift, 1975, nrs. 348-352, p. 326-331.

L.P.S.

¹ Formulering overgenomen uit het arrest nr. 16.994, Fraiture, 29 april 1975.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

1e KAMER — 29 JANUARI 1975

Voorzitter : de h. M. Liard

Raadsheren : de hh. P. Mahillon en A. Kebers

Advocaten : mrs. Jenné en Kortleven

Handelaar en daden van koophandel—Accountant—Zakenkantoor.

Nu uit de door een accountant gevoerde publiciteit blijkt, dat hij een voor het publiek toegankelijk kantoor houdt, waar hij zijn diensten met winst oogmerk aanbiedt aan een ieder die zich tot hem wil wenden, getuigt dit dat hij geen vrij beroep uitoefent, doch een zakenkantoor houdt, zodat hij in het handelsregister ingeschreven moet zijn.

Verbruggen t/ Van Edom

Gezien de vonnissen op 12 december 1972 en 13 maart 1973 gewezen door de Rechtbank van Koophandel te Leuven, waarvan geen betekening overgelegd wordt en waartegen hoger beroep, regelmatig naar vorm en termijn, op 17 mei 1973 ingesteld werd ;

Overwegende dat geïntimeerde regelmatig bij conclusie incidenteel beroep gevormd heeft ;

Overwegende dat geïntimeerde, oorspronkelijk aanlegger, ten laste van appellant betaling eist van 40.970 fr., met 2.050 fr. interesten, voor de diensten die hij hem als accountant verleende bij zijn boekhouding en belastingaangiften ;

Overwegende dat appellant opwerpt dat geïntimeerde dient beschouwd te worden als handelaar en dat zijn eis, overeenkomstig artikel 42 van het Koninklijk Besluit van 20 juli 1964, houdende coördinatie van de wetten betreffende het handelsregister, onontvankelijk is, omdat deze zijn grond vindt in een handelswerkzaamheid waarvoor geïntimeerde niet ingeschreven was bij het instellen van de vordering ;

Overwegende dat dit middel in eerste aanleg voorgesteld werd vóór iedere andere exceptie of verweermiddel ;

Overwegende dat geïntimeerde de hem verweten niet-inschrijving geenszins betwist, doch staande houdt dat het middel van niet-ontvankelijkheid ter zake naar recht faalt ;

Overwegende dat de diensten "Boekhoudbureau met inbegrip van het accountantsonderzoek" figureren onder paragraaf 10, 1° ("Diensten aan bedrijven") van de lijst der in het handelsregister te vermelden handelsbedrijvigheden, opgenomen in de bijlage tot het Koninklijk Besluit van 31 augustus 1964 ;

Overwegende dat uit het door de eerste rechter aangehaald uittreksel van de voorbereidende teksten blijkt dat de wetgever, niettemin, de interpretatie van artikel 2 van het Wetboek van Koophandel ter beoordeling van de rechtbanken overgelaten heeft ;

Overwegende dat het zesde lid van bewuste bepaling als daad van koophandel aanmerkt "elke onderneming van (...) agentschappen, zakenkantoren" ;

Overwegende dat de eerste rechter terecht van oordeel is geweest dat de bedrijvigheid van zelfstandige ac-

countants en boekhoudkundigen, al dan niet van commerciële aard is, naar gelang zij hun diensten verlenen aan een of meer bepaalde personen ofwel bereid zijn en ingericht om hun diensten te verlenen aan het publiek, dit is aan ieder die er een beroep wil op doen ;

Overwegende dat appellant thans een advertentie voorlegt, als volgt opgesteld :

"Boekhouding — Belastingen — B.T.W.

R. Van Edom

Werchterstraat 6 — 3230 Betekom

Tel. 016/577.96" ;

Overwegende dat geïntimeerde niet betwist dat hij deze tekst in een Leuvens publiciteitsblad liet verschijnen ;

Overwegende dat hij echter laat gelden dat zo hij enige publiciteit heeft gemaakt, eventueel in tegenstrijd met de deontologie van de accountants, zulk element niet volstaat om van hem een handelaar te maken ;

Overwegende dat uit bewuste aankondiging blijkt dat geïntimeerde een voor het publiek toegankelijk kantoor open houdt, waar hij zijn diensten, met winst oogmerk aanbiedt aan een ieder die zich tot hem wil wenden ;

Overwegende dat dergelijke publiciteit getuigt dat geïntimeerde geen vrij beroep uitoefent, doch een zakenkantoor houdt ;

Overwegende dat hij bijgevolg moet ingeschreven zijn in het handelsregister ;

Dat, bij gebreke daarvan, de vordering onontvankelijk is ;

Om die redenen,

Het Hof,

Gelet op artikel 24 der Wet van 15 juni 1935,

Ontvangt het hoofdberoep alsmede het incidenteel beroep ;

Hervormend, doet de bestreden vonnissen te niet ; verklaart de vordering niet ontvankelijk ; verwijst geïntimeerde in de kosten van beide aanleggen.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER — 14 MEI 1975

Voorzitter : de h. L. Noelmans (rapporteur)

Raadsheren : de hh. W. Bijl en H. Craeybeckx

Openbaar ministerie : de h. R. Six

Advocaten : mrs. De Clercq en De Doncker

Ontucht en prostitutie—Souteneurschap—Aanzetting tot prostitutie.

Inzake souteneurschap is het algemeen opzet voldoende en is niet vereist, dat de beklaagde de prostituées heeft aangezet tot prostitutie met de verplichting hun verdiensten aan hem af te staan.

B.

Overwegende dat de hogere beroepen, regelmatig naar vorm en termijn, ontvankelijk zijn (vonnis van 14 maart 1975, Corr. Rb. Antwerpen) ;

Overwegende dat beklaagde in zijn ondervragingen

en conclusies erkent dat hij gedurende vier jaar samenwoonde achtereenvolgens met drie vrouwen, waarvan de inkomsten voortkwamen van prostitutie; dat hij bovendien toegeeft dat deze drie vrouwen hun inkomsten inbrachten om de gemeenschappelijke huishouding te bekostigen; dat hij weliswaar beweert dat hij zijn eigen loon ook inbracht, doch dat hij tijdens de perioden dat hij over geen eigen inkomen beschikte alsdan leefde van de inkomsten dezer vrouwen;

Overwegende dat bijkomend uit het geheel van geloofwaardige getuigenissen en van de inlichtingen over de algemene levenswijze van beklaagde, blijkt dat beklaagde een zodanige levenswandel had dat hij merkkelijk meer geld uitgaf dan hij zelf verdiende en dat hij dit kreeg van de drie vrouwen in kwestie;

Overwegende dat uit deze feitelijke gegevens voldoende vaststaat dat beklaagde over deze vier jaar gewoonlijk profijt had van de inkomsten van die vrouwen met tussendoor afwisselende periodes waarin hij volledig of gedeeltelijk leefde op hun kosten, dit alles met de kennis dat de inkomsten dezer vrouwen voortkwamen van prostitutie;

Overwegende dat zelfs de voor beklaagde gunstige hypothese dat hij regelmatig zou hebben gewerkt en op-eenvolgend een onregelmatig gezin vormde met deze vrouwen, niets afdoet aan de vaststelling dat al de constitutieve elementen van artikel 380bis, 3°, van het Strafwetboek door de boven vermelde feitelikheden aanwezig zijn; dat het algemeen opzet voldoende is en dat niet vereist is dat beklaagde de drie vrouwen zou hebben aangezet tot prostitutie met de verplichting hun verdiensten aan hem af te staan;

Overwegende dat derhalve de tenlastelegging A/1-2-3 bewezen is; dat de tenlasteleggingen B en C eveneens bewezen zijn en overigens als zodanig niet betwist worden;

Overwegende dat de uitgesproken straffen wettelijk zijn en een gepaste beteugeling uitmaken mits toevoeging van hierna bepaalde bijkomende straf zoals voorzien bij artikel 382/alinea's 2-3 en 4 van het Strafwetboek;

Om die redenen (...)

Het Hof,

Rechtdoende op tegenspraak;

Ontvangt de hogere beroepen; Bevestigt het vonnis waartegen hoger beroep in al zijn bestreden schikkingen mits toevoeging bij eenparigheid van stemmen van volgende bijkomende straf: Legt aan beklaagde verbod op om gedurende drie jaar een drankgelegenheid, een bureau voor arbeidsbemiddeling, een tabakswinkel of winkel van rookartikelen, een café-concert, een openbare dansinrichting, een massageinrichting, een manicureinrichting, hetzij persoonlijk hetzij door bemiddeling van een zaakvoerder of zaakvoerster, te houden of er, in welke hoedanigheid ook, werkzaam te zijn;

Rechtdoende op de gewone wijze:

Veroordeelt beklaagde tot de kosten van de openbare partij in hoger beroep.

NOOT—1. Het cassatieberoep tegen deze beslissing werd verworpen bij arrest van 22 juli 1975.

2. Voldoende is dat de souteneur parasiteert op een pu-

blieke vrouw, dat wil zeggen dat hij voordeel trekt uit de ontucht van een prostituee, om onder de toepassing van art. 380bis, 3°, Sw. te vallen. Er moet bovendien niet bewezen worden, zoals het onderhavige arrest terecht stelt, dat er dwang of overwicht op de vrouw werd uitgeoefend, of dat er hulp of bijstand werd verleend bij de uitoefening van haar ontuchtig bedrijf.

In dezelfde zin: J.F. HARTSUIKER, *De souteneur in het Nederlandse recht*, pp. 29-30; Hoge Raad, 24 november 1930, N.J., 1931, p. 203; Cass. Zwits., 29 maart 1971, *Journ. trib. Lausanne*, 1971, IV, 139; Cass. it., 19 februari 1971, *Arch.pen.*, 1972, II, 279).

Anders: Corr. Bergen, 24 maart 1970, J.T., 1970, 381, dat, m.i. ten onrechte, eist dat er dwang uitgeoefend wordt door de souteneur op de prostituee.

A. Vandeplass

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUGGE

1e KAMER — 22 APRIL 1975

Voorzitter: de h. J. Dinneweth

Rechters: de hh. S. Ongena en J. Van Damme

Advocaten: mrs. J. Vrijdaghs en L. De Wulf

Verzekering—Motorrijtuigen—Regres van de verzekeraar—Zware fout—Alcoholintoxicatie.

Een zware fout in de zin van art. 16 Verzekeringswet en art. 25, 9° van de modelpolis voor motorrijtuigen, wordt begaan door de bestuurder van een motorrijtuig, die, na een langdurig feestmaal, met een alcoholintoxicatie van 1,62 gram per liter, welke, naar men moet aannemen, zijn reactievermogens merkkelijk aantastte, op een weg, voorzien van twee door een grasberm gescheiden rijbanen, met een hoge snelheid de voor de tegenliggers bestemde rijbaan oprijdt en een ongeval veroorzaakt.

N.V. De Bij t/ De Krom e.a.

A. Voornaamste gegevens van de zaak

De vordering strekt tot terugbetaling van bedragen ten belope van 70.934, 55.660, 27.625, 100.000 en 170.344 frank, die eiseres ingevolge een verkeersongeval, veroorzaakt door de rechtsvoorganger van verweerders, aan de schadelijdende derden uitkeren moest.

Ze heeft artikel 16 van de Wet van 11 juni 1874 en de artikelen 24 en 25, 6°, 9° en 10°, van de verzekeringspolis tot grondslag.

Op 5 december 1970 had wijlen Jozef Goes, rechtsvoorganger van verweerders, het feestmaal bijgewoond dat naar aanleiding van het tweede huwelijk van zijn moeder te Antwerpen was ingericht.

Tijdens de terugreis was hij omstreeks 17.45 u. bij een zwaar verkeersongeval betrokken langs de baan Breendonk-Sint Niklaas. Deze weg is in twee rijbanen met eenrichtingsverkeer verdeeld, gescheiden door een grasberm. Het betreft een hoofdweg; aan elk kruispunt staat het teken 87a. Er bestaat een doelmatige openbare verlichting, waarvan de lichtpunten op 30 meter afstand geplaatst zijn.

Rijgend in de richting van Breendonk, was de heer Jozef Goes de rijbaan opgereden, die uitsluitend bestemd was voor het verkeer van de richting Temse-Sint Niklaas. Op een bepaald ogenblik kwam hij aldus praktisch frontaal in aanrijding met een tegenligger, een ze-

zekere De Vos, die verscheidene wagens inhaalde en die de wagon van de heer Goes te laat ontwaarde, daar deze aan zijn gezicht onttrokken was door een voorligger, die slechts op het allerlaatste ogenblik terug de rechterkant van de rijbaan vervoegde. De weggebruiker die de heer De Vos onmiddellijk volgde, een zekere Mets, kon evenmin een aanrijding vermijden.

Ingevolge dit ongeval werd de wagon van de heer Goes volledig door brand vernield en vond laatstgenoemde de dood. De twee andere weggebruikers ondergingen van hun kant zeer ernstige schade.

Op 5 december 1970 werd dr. Van Hoeij te Mechelen aangesteld, om tot een lijkschouwing over te gaan. Dit onderzoek had plaats op 6 december 1970; te dezer gelegenheid werd een testikel gepreleveerd, daar dit orgaan praktisch het enige was dat om zo te zeggen weinig door de brand was aangetast.

Op 7 december 1970 werd dr. Van de Voorde, wetsdokter te Leuven, aangesteld om een alcoholdosering te verrichten. Nadat de deskundige vooreerst onderstreept had dat het alcoholgehalte van een testikel tot het bloed-alcoholgehalte staat in verhouding van 1/1 en dat bij een lijk het alcoholgehalte van een testikel ongewijzigd blijft binnen de 72 uren na het overlijden, bepaalde hij het alcoholgehalte in specie op 1,62 gram per liter.

Gelet op voorgaande elementen, meent eiseres tegen verweerders een regres te mogen uitoefenen.

B. Beoordeling

1. Over de toelaatbaarheid van de vordering

Zinspelende op de termen van artikel 25 van de overgelegde verzekeringspolis, die in bepaalde gevallen alleen een verhaal tegen de verzekerde in het leven roepen, oordelen verweerders dat de uitoefening van een verhaal tegen hen, bij ontstentenis van elke rechtsband, niet toelaatbaar is.

Bovendien zou hun de hoedanigheid van rechthebbende van het slachtoffer niet kunnen opgedrongen worden.

Voormelde middelen kunnen bezwaarlijk worden aangenomen.

Het lid van artikel 25 van de verzekeringspolis, waarin uitdrukkelijk bedongen wordt dat bepaalde verhalen slechts tegen de verzekerde kunnen ingesteld worden, houdt geenszins een afwijking in van de artikelen 724 en 1122 van het Burgerlijk Wetboek, maar heeft uitsluitend tot doel het verschil van de respectievelijke posities van verzekeringnemer en verzekerde te onderstrepen.

Zo anderzijds de rechthebbenden van een vooroverleden persoon over een bepaalde termijn beschikken om over het al dan niet aanvaarden van een nalatenschap te beslissen (art. 795 en 797 B.W.), kunnen zij, na het verstrijken van deze termijn tot een keuze gedwongen worden, bij gebreke waarvan zij als zuivere erfgenamen veroordeeld kunnen worden (De Page, IX, nrs. 574 en 584). Ter zake bewijzen verweerders niet dat zij de nalatenschap van wijlen Jozef Goes regelmatig weigerden. Doordat zij, integendeel, het debat ten gronde opnemen, moeten zij als zuivere erfgenamen beschouwd worden. Het is hun niet langer mogelijk zich op een dilatoire exceptie te beroepen.

2. Over de grond

a) De juridische grondslag van de vordering

De eis berust op artikel 16 van de Wet van 11 juni 1874 en op de artikelen 24 en 25, 6°, 9° en 10° van de verzekeringspolis.

Waar artikel 16 van de Wet van 11 juni 1874 bepaalt, dat het verlies of de schade, veroorzaakt door de daad of door de *groe foute* van de verzekerde, niet ten laste is van de verzekeraar, schrijft artikel 24 van het tussen partijen gesloten verzekeringscontract voor, dat wanneer de verzekeraar rechtstreeks gehouden is de benadeelde derden te vergoeden, hij tegen de verzekeringnemer en in voorkomend geval de verzekerde principieel een verhaal kan uitoefenen. Artikel 25 van het contract somt de gevallen op, waarin zulk verhaal openstaat. Hierbij wordt onmiddellijk duidelijk dat het in artikel 25, 9°, bepaalde geval in werkelijkheid ten dele de weergave is van artikel 16 van de Wet van 11 juni 1874.

Het past de verscheidene grondslagen van de vordering van eiseres achtereenvolgens te onderzoeken:

1. Artikel 25, 6°, verzekeringspolis

Artikel 25, 6° geeft eiseres een verhaalsmogelijkheid voor het geval dat het motorrijtuig op het ogenblik van het ongeval bestuurd wordt door een persoon die niet voldoet aan de voorwaarden van de Belgische wet en reglementen om dat motorrijtuig te mogen besturen, bij voorbeeld door een persoon die van het recht om te besturen vervallen verklaard is of een persoon, die de vereiste minimumleeftijd niet bereikt heeft.

Dit beding zinspeelt — zoals de aangehaalde voorbeelden het overigens aantonen — op de naleving van de vereisten met betrekking tot de objectieve juridische bevoegdheid om een voertuig te besturen, zoals onder meer leeftijd, rijbewijs, leervergunning en dergelijke. Het verwijst daarentegen geenszins naar een tijdelijke, subjectieve onvoorzichtigheid, spruitende uit een staat van dronkenschap of alcoholintoxicatie (zie R.P.D.B., Compl. III, V° *Assurances terrestres, contrats particuliers*, nrs. 905 en 906; Cass., 25 november 1965, *Pas.*, 1966, I, 402; Cass., 12 november 1966, *Pas.*, 1967, I, 340; Hof Gent, 16 februari 1973, *R.W.*, 1973-74, 874; Rb. Gent, 29 april 1969, *R.W.*, 1968-69, 1765; Hof Brussel, 7 januari 1971, *J.T.*, 1971, 609; zie ook vonnis dezer rechtbank van 25 juni 1974 in zake van N.V. Kortrijkse Verzekering t/Beel).

2. Artikel 25, 10°, verzekeringspolis

Artikel 25, 10°, van de verzekeringspolis bedingt eveneens een verhaalsmogelijkheid, wanneer het ongeval gebeurd is op een ogenblik, dat de verzekerde zich in staat van dronkenschap bevond, tenzij hij bewijst, dat het ongeval geen verband houdt met de dronkenschap.

Doorgaans aanvaardt men dat de dronkenschap waarover hier sprake, de dronkenschap is, zoals die bedoeld wordt door de Besluitwet van 14 november 1939, en door artikel 35 van de Wet op de politie van het wegverkeer (zie Marc Van Quickenborne, *De regresvordering van de verzekeraar tegen de verzekerde wiens staat van dronkenschap afzonderlijk bestraft werd*, p. 16, n° 10; Nov., *Droit commercial V*, N° *L'assurance des*

véhicules automoteurs, nr 462; Cass., 18 januari 1954, *Pas.*, 1954, I, 429; Hof Brussel, 20 december 1962, *J.T.*, 1963, 335; Hof Luik, 20 december 1963, *J.T.*, 1964, 146). In die zin veronderstelt de dronkenschap een toestand waarin de bestuurder de voortdurende controle over zijn handelingen heeft verloren.

Het bewijs van zulke toestand ligt niet voor; zo er al aanwijzingen van een ernstige alcoholintoxicatie bestaan, lijkt het nochtans niet mogelijk dit begrip met het begrip «dronkenschap» gelijk te schakelen en de termen van artikel 25, 10°, tot het geval van de intoxicatie uit te breiden (zie ook Hof Gent, 16 februari 1973, *R.W.*, 1973-74, 874).

3. Artikel 25, 9°, van de verzekeringspolis

De regresmogelijkheid van artikel 25, 9° geldt voor de gevallen, waarin het ongeval opzettelijk veroorzaakt werd of te wijten is aan een zware fout van de verzekerde. Dit artikel sluit dus duidelijk aan met de termen van het reeds vermeld artikel 16 van de Wet van 11 juni 1874.

Het begrip «zware fout» veronderstelt dat de verzekerde zich *ervan bewust was of moest zijn*, dat zijn gedraging het verzekerd risico buiten de vooruitzichten van het verzekeringscontract verzwaarde (zie Cass., 29 januari 1953, *Pas.*, 1953, I, 415; 14 december 1956, *Pas.*, 1957, I, 400; 6 juni 1958, *Pas.*, 1958, I, 1104; 2 juni 1967, *R.C.J.B.*, 1971, p. 13 en volg. met noot S. Fredericq; 12 januari 1967, *Pas.*, 1967, I, 562; 14 juni 1968, *R.W.*, 1968-1969, 854; 6 oktober 1972, *J.T.*, 1972, 747; 19 januari 1973, *J.T.*, 1973, 677; *R.P.O.B.*, III, V° *Assurances terrestres (contrat en général)* n° 172).

De feitenrechter beoordeelt soeverein de zwaarwichtigheid van de beschouwde fout (zie *R.P.D.B.*, loco cit., nr 175, en de aldaar geciteerde rechtspraak). Deze beoordeling staat los van elke strafrechtelijke kwalificatie of sanctie (Cass., 6 juni 1958, *Pas.*, 1958, I, 1104; Hof Brussel, 2 mei 1969, *R.W.*, 1968-69, 1763; Hof Brussel, 6 maart 1968, *J.T.*, 1968, 311 en 330; Hof Brussel, 10 januari 1967, *J.T.*, 1967, 188; Rb. Gent, 1 oktober 1964, *B.A.*, 1965, 891; Hof Brussel, 28 februari 1964, *B.A.*, 1964, 898; Kh. Kortrijk, 3 februari 1966, *B.A.*, 1966, 308; Rb. Hoei, 9 februari 1966, *B.A.*, 1966, 314; Hof Brussel, 23 september 1965, *B.A.*, 1967, 565).

Benevens de zwaarwichtigheid van de fout dient echter ook nog het oorzakelijk verband tussen de fout en het ongeval vast te staan (Cass., 20 april 1961, *Pas.*, 1961, I, 892).

Ter zake komen zware fout en het oorzakelijk verband tussen de fout en de aanrijding bewezen voor.

Uit het strafrechtelijk onderzoek spruit vooreerst, dat op het lijk van de rechtsvoorganger van verweerders een niet te onderschatten alcoholintoxicatie van 1,62 gram per liter bloed werd teruggevonden. Uit de samenhang van het verslag van dr. Van de Voorde kan afgeleid worden, dat de expertise op de voorhanden zijnde prelevementen tijdig plaatshad om tot wetenschappelijk verantwoorde conclusies te kunnen komen. Waar hij op 7 december 1970 aangesteld werd (het ongeval dagte kent van 5 december 1970 omstreeks 17.45 uur) en er zelfs op wijst dat het alcoholgehalte van een testikel circa 72 uur na het overlijden ongewijzigd blijft, mag men aanvaarden dat de nodige proeven vóór het ver-

strijken van de aangestipte termijn uitgevoerd werden, al werd het verslag zelf slechts op 10 december 1970 ingestuurd.

Anderzijds onderstreepte de deskundige, dat de verhouding van de alcoholdosering uitgevoerd op een testikel ten overstaan van een bloedanalyse 1/1 is. Verweerders voeren geen wetenschappelijk verantwoorde gronden aan om het besluit van de deskundige te bestrijden.

De omstandigheid, dat in onderhavig geval niet tot een tegenexpertise kon overgegaan worden, ontnaemt geëenszins de waarde van de uitgevoerde ontleding (Cass., 7 december 1964, *J.T.*, 1965, 228).

Men moet derhalve aannemen, dat wanneer het slachtoffer op 5 december 1970 achter het stuur plaats nam, zijn reactievermogens merkkelijk aangetast waren. Dit besluit wordt trouwens volledig bekrachtigd door de gedraging van het slachtoffer aan het stuur. Op een weg, verdeeld in twee brede rijbanen met eenrichtingsverkeer en voorzien van de aangepaste verkeersregeling door signalen, begaf de rechtsvoorganger van verweerders zich tegen een hoge snelheid (zie verklaringen Waumans en Jacob) op de baan die voor het verkeer uit de tegenovergestelde richting voorbehouden was. Vruchteloos zouden verweerders doen gelden dat een dergelijke fout door om het even wie zou kunnen gepleegd worden, ongeacht de staat van dronkenschap of alcoholintoxicatie. Gelet op de aard van de weg, waarlangs het ongeval zich voordeed, kunnen verweerders op dit stuk niet gevolgd worden. Ze kunnen evenmin staande houden, dat het slachtoffer door de duisternis onvoldoende verkeerstekens en wegomleggingen misleid kon zijn. Volgens de verbaliserende overheid waren de openbare verlichting en de verkeerstekens doelmatig, terwijl in het dossier van wegomleggingen en wegenwerken eenvoudig geen sprake is.

De zware fout staat derhalve vast (zie hieromtrent nóg Hof Brussel, 15 januari 1971, *Pas.*, 1971, II, 113; Kh. Kortrijk, 3 februari 1966, *B.A.*, 1966, 308; Rb. Hoei, 9 februari 1966, *B.A.*, 1966, 314; Hof Gent, 3 maart 1966, *Pas.*, 1967, II, 35; Hof Brussel, 16 juni 1967, *R.W.*, 1967-68, 1080; Hof Brussel, 1 oktober 1970, *R.W.*, 1970-71, 613; Hof Brussel, 26 februari 1969, *B.A.*, 1969, 243; Hof Brussel, 23 september 1965, *B.A.*, 1967, 565; Rb. Aarlen, 9 februari 1965, *J.T.*, 1965, 268). Verweerders kunnen bezwaarlijk betwisten dat het slachtoffer zich van zijn toestand niet bewust was noch kon zijn.

Waar het gedurende een lange tijdspanne aan een feestmaal aanzat, met het daarmee gepaard gaand drankverbruik, moest het slachtoffer zich bewust worden van zijn toenemende intoxicatie. Gezien de ruime voorlichting die thans verstrekt wordt over de gevaren van de drankinvloed, moest de rechtsvoorganger van verweerders beseffen dat hij zijn bekwaamheid tot veilig sturen aanzienlijk verminderde en meteen de risico's buiten al de vooruitzichten van zijn verzekeringscontract vermeerde (zie Hof Brussel, 2 mei 1969, *R.W.*, 1968-69, 1763; Hof Brussel, 7 januari 1972, *R.W.*, 1972-73, 413; Hof Brussel, 16 juni 1967, *R.W.*, 1967-68, 1080; Hof Luik, 15 juni 1967, *R.G.A.R.*, nr 7887; Cass., 7 maart 1974, *R.W.*, 1973-74, 2145; 24 juni 1970, *R.W.*, 1970-71, 29; Cass., 12 januari 1967, *Pas.*, I, 562; zie nog vonnis de-

zer rechtbank van 22 oktober 1974; in zake van N.V. Eurobel t/ Jonckheere).

Ten slotte is het niet voor betwisting vatbaar dat, zonder de zware fout van de rechtsvoorganger van verweerders, het ongeval zich niet zou hebben voorgedaan. Het oorzakelijk verband tussen fout en ongeval staat dus meteen ook vast.

De vordering van eiseres is dan ook principieel gegrond.

b. De omvang van het regres

Eiseres vraagt de toekenning van vergoedende interesten vanaf de respectieve data van de uitbetaling der teruggevorderde bedragen.

De rechtsgrond van deze aanspraak wordt niet aangeduid. Anderzijds werden verweerders op geen enkel ogenblik gesommeerd om tot terugbetaling over te gaan. In de gestelde omstandigheden dienen slechts de gerechtelijke interesten toegekend.

Verder past het te onderstrepen, dat, zo de hoofdsommen op zich zelf niet betwist worden, verweerders er slechts kunnen toe veroordeeld worden, ieder in verhouding van het aandeel, waarvoor hij tot de nalatenschap geroepen is (De Page, IX, nr 1346).

Ten slotte komt het in casu billijk voor, beide verweerders toe te laten het door hen verschuldigd bedrag met maandelijks afkortingen van 5.000 frank ieder, aan te zuiveren, en zulks met aanvang op 15 mei 1975. (...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 24 februari 1975

Schade en schadeloosstelling—Arbeidsongeschiktheid—1. Tijdelijk volledig—Toekenning van gederfd loon—Zonder aftrek van belasting—2. Dubbele vergoeding voor tijdelijke ongeschiktheid—3. Vergoeding voor gedeeltelijke blijvende ongeschiktheid—Berekening—Motivering.

I. In het eerste middel komen eisers tot cassatie op tegen het bestreden vonnis (Corr. Charleroi, 9 april 1974) in zoverre het, uitspraak doende over de burgerlijke belangen, aan verweerder, slachtoffer van een ongeval, voor de periode van zijn tijdelijke volledige arbeidsongeschiktheid de tijdens die periode verloren brutowedde toekent, op grond dat geen rekening dient te worden gehouden met de vrije of verplichte bestemming die hij eraan had kunnen of moeten geven en dat de slachtoffers van een ongeval, als de belastingwet zich enigszins, hoewel heel tijdelijk, jegens hen welwillend toont, het profijt daarvan moeten behouden, daar dit zijn oorzaak vindt in de wet zelf en niet in het feit dat de schade heeft veroorzaakt, welk feit slechts de aanleiding is voor een dergelijk belastingvoordeel:

"Overwegende dat de rechter die het nadeel dient vast te stellen dat de getroffene van een ongeval enkel lijdt door de tijdelijke derving van zijn bezoldiging, dit nadeel niet mag berekenen op basis van de bezoldiging van de getroffene zonder enige inhouding van belasting, tenzij hij vaststelt dat het bedrag van de belasting die de getroffene moet betalen op de hem toegekende vergoeding, gelijk is aan het bedrag van de belasting die op deze bezoldiging rustte;

"Overwegende dat het vonnis, dat zulks niet vaststelt en integendeel aanneemt dat de belastingregeling van de vergoeding tot herstel van een tijdelijke derving van bezoldiging voor de getroffene een profijt meebrengt dat hij moet behouden, zijn beslissing niet wettelijk verantwoord."

2. Naast die vergoeding werd door het vonnis aan verweerder tot vergoeding van zijn materiële en morele schade samen gedurende de periode van tijdelijke arbeidsongeschiktheid vanaf de dag van het ongeval tot de datum van de consolidatie van zijn toestand, ex aequo et bono een bedrag van 250.000 fr. toegekend. Ook op dit punt wordt het vonnis vernietigd:

"Overwegende dat de correctionele rechtbank, door uitspraak te doen zoals in het middel wordt gezegd, aan verweerder tweemaal een vergoeding toekent voor de materiële schade die hij gedurende zijn tijdelijke volledige arbeidsongeschiktheid heeft geleden;

"Overwegende weliswaar dat de rechtbank, alvorens aan verweerder een vergoeding toe te kennen voor materiële en morele schade samen, overweegt dat de eerste rechter ten onrechte heeft geoordeeld dat, wanneer er geen weddederving was, er geen andere materiële schade kon zijn; dat echter uit deze overweging niet kan worden afgeleid dat de rechter niet de materiële schade heeft willen vergoeden die het gevolg is van de aantasting van de lichamelijke integriteit van eiser gedurende de periode van tijdelijke volledige arbeidsongeschiktheid; dat de rechter immers uitdrukkelijk zegt dat de uit dien hoofde ondervonden schade 'vanaf de dag van het ongeval' werd geleden."

3. Wat de blijvende ongeschiktheid van 18 % betreft, bepaalt het vonnis de vergoeding op 2.157.247 fr., met de overweging dat het bedrag van de materiële en morele schade die verweerder door de blijvend geworden aantasting van zijn lichaam lijdt, ex aequo et bono dient te worden vastgesteld met verwijzing naar zijn meest recente beroepsinkomsten: rekening houdend met zijn leeftijd en met de pensioenleeftijd wordt de brutowedde van verweerder vermenigvuldigd met een coëfficiënt volgens de tafels van Levie. Maar het vonnis antwoordt niet op de conclusie van eisers:

"Overwegende dat de eisers in hun in het middel overgenomen conclusie het bestaan van een materieel nadeel voor verweerder ten gevolge van zijn gedeeltelijke blijvende arbeidsongeschiktheid betwisten op grond dat deze ongeschiktheid geen enkele weerslag had gehad op het economisch potentieel van verweerder en geen derving van beroepsinkomsten ten gevolge had gehad, doch de bezoldiging van verweerder integendeel sinds het ongeval herhaaldelijk verhoogd was; dat zij subsidiair aanvoerden dat het nadeel, indien het bewezen was, niet tot uiting zou komen in een gelijkwaardigheid tussen de lichamelijke weerslag van het ongeval en zijn economische weerslag en dat er derhalve geen toepassing diende te worden gemaakt van de kapitalisatie en deze ook niet moest verricht worden, zoals de eerste rechter had gedaan, op basis van een hoger inkomen dan dat van verweerder ten tijde dat de blijvende arbeidsongeschiktheid een aanvang had genomen;

"Overwegende dat noch de in het middel overgenomen gronden, noch enige andere grond van het vonnis antwoorden op de conclusie van eisers waarin het bestaan van een materiële schade, hetzij althans de wijze van vergoeding ervan omstandig worden betwist;

"Dat het middel gegrond is."

(Voorzitter: baron Richard—Raadsheer-rapporteur: de h. Meeûs—Advocaat-generaal: de h. Colard—Advocaten: mrs. Faurès en De Bruyn—In de zaak: Pierre e.a. t/ Piérard).

Hof van Cassatie (2e Kamer), 7 april 1975

Strafvordering—Getuige—Eed—Formule.

Ambtshalve tegen het bestreden arrest (Hof Brussel, afd. Bergen, 24 oktober 1974) een middel afleidend uit de schending van de artt. 155, 189 en 211 Sv., beslist het Hof:

"Overwegende dat luidens het proces-verbaal van de terechtzitting van 21 juli 1974 van het hof van beroep de getuige Moreau onder de inroeping van de godheid de eed heeft afgelegd 'de waarheid, niets dan de waarheid te zeggen';

"Overwegende dat deze bewoordingen niet overeenstemmen met de eed die bij artikel 155 van het Wetboek van Strafvordering op straffe van nietigheid is opgelegd;

"Overwegende dat uit de stukken van de rechtspleging niet blijkt dat het hof van beroep de aldus onwettelijk afgenomen eed geweerd heeft uit de gegevens waarop het steunt;

"Dat zijn beslissing derhalve door nietigheid is aangetast."

(Voorzitter: baron Richard—Raadsheer-rapporteur: de h. Screvens—Advocaat-generaal: de h. Colard—In de zaak: Querson).

NOOT—De rechtsspreuk "Quod abundat non vitiat" blijkt door het Hof van Cassatie niet aanvaard te worden inzake eedaflegging van getuigen. Wat de eed van deskundigen betreft toonde het Hof zich heel wat minder formalistisch toen het besliste, dat "de in art. 44 Sv. vastgestelde eed geen sacramentele formule is" en dat "de door de wet bepaalde termen mogen vervangen worden door gelijkbetekenende termen, mits zij alle uit de wettelijke eed voortvloeiende verplichtingen opleggen (Cass., 26 oktober 1971, R.W., 1972-73, 1854).

Hof van Cassatie (2e Kamer), 21 april 1975

Strafvordering—Getuige—Eed—Vaststelling in proces-verbaal van terechtzitting—Doorhaling.

Ambtshalve tegen het bestreden vonnis (Corr. Brussel, 22 oktober 1974) een middel afleidend uit de schending van de art. 155, 189 en 211 Sv. beslist het Hof:

"Overwegende dat het proces-verbaal van de terechtzitting van 11 september 1974 van de Politie rechtbank te Brussel vaststelt dat de getuige Verstraete werd verhoord na... 'de eed' ... te hebben afgelegd;

"Overwegende dat op het woord 'eed' doorhalingen volgen; dat die doorhalingen, die niet werden goedgekeurd, moeten als niet bestaande worden beschouwd; dat echter, daar zij de doorgehaalde tekst onleesbaar hebben gemaakt, het voor het Hof onmogelijk is na te gaan of die eed werd afgelegd overeenkomstig het op straffe van nietigheid gestelde voorschrift van de in het middel vermelde artikelen; dat de verklaring van die getuige, die onder die omstandigheden werd verhoord, nietig is;

"Overwegende dat het bestreden vonnis, dat zich op dat getuigenis beroept, de nietigheid overneemt waardoor dit is aangetast, en derhalve zelf nietig is."

(Voorzitter: baron Richard—Raadsheer-rapporteur: baron Vinçotte—Advocaat-generaal: de h. Ballet—Advocaat: mr. Fally—In de zaak: Raji e.a. t/ Delhaye e.a.).

NOOT—Het is niet voldoende in het zittingsblad vast te stellen dat de getuige de eed heeft afgelegd; uit de vermeldingen van het vonnis of van het proces-verbaal van de zitting moet blijken, dat de eed in de bij de wet voorgeschreven vorm werd afgelegd; anders verkeert het Hof van Cassatie in de onmogelijkheid zijn toezicht uit te oefenen op de wettelijkheid van die substantiële formaliteit (Cass., 19 april 1971, R.W., 1972-73, 954).

BOEKBESPREKING

ILMAR TAMMELO en HELMUT SCHREINER, *Grundzüge und Grundverfahren der Rechtslogik 1*, UTB 412 (Verlag Dokumentation Pullach bei München, 1974), 164 blz., DM 19,80.

Onlangs verscheen in de UTB-reeks het boek "Grundzüge und Grundverfahren der Rechtslogik" van professor Tammelo en Dr. Schreiner. Het boek is bedoeld als inleiding tot de rechtslogica. Ilmar Tammelo, professor aan de rechtsfaculteit van de universiteit van Salzburg, behoort tot de pioniers van de moderne rechtslogica en heeft op dit gebied

reeds enige uitstekende boeken gepubliceerd (*Outlines of Modern Legal Logic*, Wiesbaden 1969; *Principes en methoden van de rechtslogica*, 1971 in het Japans).

De schrijvers leggen er in de inleiding (en op verschillende andere plaatsen) de nadruk op dat het niet de taak is van de rechtslogica de materiële juistheid van rechtsargumenten vast te stellen, m.a.w. zij is geen rechtsbron; zij is veeleer gereedschap voor juristen om de formele juistheid te bepalen (blz. 8). Zij biedt principes en methoden om formeel correct te argumenteren en de rationaliteit in het recht te bevorderen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen *juristische* en *juridische* logica. Eerstgenoemde is de logica die betrekking heeft op het denken over het recht. Het zijn denkformaties, die zich in de vorm van indicatieve voordoen en die de logische waarden "waar" of "vals" toegekend kunnen worden. Juridische logica daarentegen is normenlogica, die deze voornoemde waarden niet kunnen toegekend worden.

Het eerste hoofdstuk behandelt de protologische calculus, een ongeïnterpreteerd systeem van tekens dat de theoretische basis van de rechtslogica vormt. Klaar en duidelijk wordt uiteengezet welke de bestanddelen van deze calculus zijn en welke protologische formules welgevormd zijn. Er worden enige methoden geboden om welgevormde protologische formules als zodanig te identificeren. Als notatie wordt de Poolse van *Lukasiewicz* gebruikt, zij het met enige veranderingen die door Ilmar Tammelo werden aangebracht: deze notatie is door het ontbreken van haakjes en accolades voor de toegepaste rechtslogica bijzonder doelmatig. Iedere formule heeft een bepaalde waardeconstellatie met als waarden "plus" en/of "minus". Naargelang een formule uitsluitend als waardeconstellatie "plus", "minus" of beide bevat, is ze een tautologie, dyslogie of amphilogie. De uiteindelijke waardeconstellatie kan door toepassing van de volledige tabelmethode (een logische beslissingsmethode) bepaald worden.

In het tweede hoofdstuk worden een protologisch axiomatisch systeem en nog enige logische beslissingsmethoden geboden nl. de *Kurzwegtabularmethode* afgekort als K.W.T.M., de *Normalformmethode* (N.F.M.) en de *Gegenformelmethode* (G.F.M.). Met een logische beslissingsmethode kan worden vastgesteld of een welgevormde formule tautologisch, dyslogisch of amphilogisch is (zonder dat daarom de volle tabelmethode moet gebruikt worden). Van voornoemde methoden kan, zonder daardoor de overige te kort te doen de G.F.M. als belangrijkste innovatie voor de rechtswetenschap beschouwd worden. In de K.W.T.M. wordt een formule een bepaalde waardeconstellatie toegekend, die ofwel slechts "plus" of "minus" bevat en dan wordt getracht te bewijzen dat deze beslissing tot een inconsistentie voert en daarom niet kan worden aangenomen. Deze methode is dus een soort *reductio ad absurdum*. De N.F.M. berust op de mogelijkheid formules door andere met dezelfde waardeconstellatie te vervangen. Om deze formules te vervangen werden omschrijvingsregels uitgewerkt. Het doel is tot fundamentele tautologieën en dyslogieën te komen, waardoor aangetoond wordt dat de oorspronkelijke formules eveneens tautologieën resp. dyslogieën vormen. Bij de G.F.M. wordt uitgegaan van de tegenformule van de te onderzoeken formule (een tegenformule is een formule die zich van een andere door een dwarsstreepje (een negator) op haar eerste teken onderscheidt). Wanneer na toepassing van de omschrijvings- en eliminatieregels een formule en haar tegenformule verschijnen, dan is de formule tautologisch. Wanneer dit niet gebeurt, dan is de formule dyslogisch of amphilogisch. Wil men vaststellen of een formule een dyslogie is dan handelt men als bij het vaststellen van een tautologie, echter zonder van de tegenformule uit te gaan.

In het derde hoofdstuk wordt de indicatieve logica behandeld. De formules die in de protologische calculus tekens zonder inhoud waren, staan in de indicatieve logica voor indicatieve zinnen en voor verbindingen van zinnen. Tautologische formules zijn nu argumenten die formeel logisch "waar" zijn, dyslogische formules zijn contradictorische argumenten en amphilogische formules zijn logisch contingente argumenten. In de indicatieve logica wordt een onderscheid gemaakt tussen propositie- en predikaatlogica. In eerstgenoemde wordt een indicatieve zin als niet gearticuleerde eenheid, in laatstgenoemde als gearticuleerde eenheid beschouwd. Dit onderscheid wordt om de volgende reden gemaakt: er zijn geldige conclusies die propositie-logisch ge-

zien niet geldig blijken te zijn omdat hun geldigheid van de inhoudelijke structuur van de indicatieve zinnen afhangt. Zowel de propositie- als de predicationele calculus hebben dezelfde structuur als de protologische calculus. Dit brengt met zich mee, dat het axiomastelsel en de logische beslissingsmethoden die in de protologische calculus ontwikkeld werden ook hier gebruikt worden. Tautologische formules in de propositionele calculus zijn logische wetten. Enige van deze wetten, die dan ook op blz. 54 en 55 gevonden worden, zijn zeer praktisch voor het maken van deducties. Er worden drie deductieve methoden geboden om met behulp van bovengenoemde logische wetten vast te stellen of een conclusie geldig uit haar premisse(n) af te leiden is, te weten het directe, indirecte en conditionele bewijs. Het is nochtans niet mogelijk met deze methoden de ongeldigheid van conclusies vast te stellen.

De G.F.M. is daarentegen een volledige beslissingsmethode waarmee niet alleen de *geldigheid* maar ook de *ongeldigheid* van rechtsargumenten bepaald kan worden! Wanneer na toepassing van alle relevante omschrijvings- en eliminatieregels een tegenformule voor gelijk welke formule in de afleidingskolom verschijnt, dan zijn het argument en zijn conclusie geldig, anders zijn ze ongeldig. Deze methode werd voor het eerst aan de universiteit van Sydney door professor Tammelo en Ron Klinger uitgewerkt. Deze methode zoals ze hier verschijnt werd aan de universiteit van Salzburg verder uitgewerkt om de degelijkheid en verenigbaarheid van conclusies te onderzoeken. Zie hiervoor I. Tammelo en G. Moens, *Logische Verfahren der juristischen Begründung*, Salzburg 1975.

Vervolgens wordt aandacht besteed aan de predicationele calculus. Deze heeft naast het instrumentarium van de protologische calculus meerdere aanvullende principes en regels zoals de symmetrie en transitiviteitsregels. Evenals bij de propositionele calculus bieden de schrijvers een aantal voorbeelden van predicationele deducties. Met de predicaat-logische behandeling van enkele rechtsargumenten wordt hoofdstuk drie afgesloten.

In het vierde hoofdstuk worden de hoofdtekken van de traditionele logica beschreven. Hoewel deze logica aan belang verloren heeft door de ontwikkeling van de moderne logica, menen de schrijvers dat zij desondanks voor juristen van belang kan zijn. Door de eeuwen heen heeft zij immers haar stempel op het rechtsdenken en het recht zelf gezet. De schrijvers bespreken het oordeel en haar componenten. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de directe en enkele syllogistische (indirecte) gevolgtrekkingen. Directe gevolgtrekkingen worden uit één oordeel als premisse getrokken. Bij indirecte gevolgtrekkingen wordt de conclusie uit meerdere premissen afgeleid. Er is hier sprake van premissen die categorische oordelen zijn. De mogelijkheid bestaat echter dat hypothetische en disjunctieve oordelen van de premissen deel uitmaken. Wanneer dit het geval is spreekt men van hypothetische resp. disjunctieve gevolgtrekkingen.

In het aanhangsel zijn zowel propositie-logische alsook predicaatlogische oefeningen opgenomen. Enkele rechtsargumenten worden geformaliseerd en vervolgens wordt met behulp van de hiervoor ontwikkelde beslissingsmethoden nagegaan of de argumenten geldig zijn. De gegeven oefeningen zijn nuttig zowel om inzicht te winnen in de praktische toepasbaarheid van deze rechtslogica als om de verschillende beslissingsmethoden zelf te leren beheersen. In deel C van het aanhangsel is een methode te vinden om geldige syllogismen te identificeren. In het laatste aanhangsel worden enkele formaliseringsproblemen besproken. Het grootste probleem is immers hoe de natuurlijke rechtstaal in een formele taal "vertaald" kan worden. Hoe kunnen gedachten over het recht geschikt gemaakt worden voor een logische behandeling? Een goede beheersing van de rechtshermeneutiek lijkt noodzakelijk om de natuurlijke taal van de rechtslogica geschikt te maken: de problemen die daarmee verband houden roepen om een voortgezette studie.

Het is de grote verdienste van dit boek voor het eerst in het Duitse taalgebied een originele beslissingsmethode te bieden die de geldigheid en ongeldigheid van rechtsargumenten kan bepalen. Bij de voortdurend toenemende hoeveelheid recht en informatie over het recht laat zich immers de behoefte aan logische beslissingsmethoden sterker dan tevoren voelen. Het boek is ongetwijfeld een der fijnste inleidingen tot de rechtslogica die tijdens de voorbije jaren ge-

schreven werden. Het is een waardevolle aanwinst voor praktische juristen die de tijd en het geduld opbrengen om dit rechtslogische werk te lezen. Het wordt verder aan allen aanbevolen die bekommerd zijn om meer rationaliteit in het rechtsdenken. Het boek is aangevuld met een geselecteerde bibliografie over de *juristische logica* en met een lijst van de belangrijkste afkortingen. Een zaakregister, tenslotte, verhoogt de praktische bruikbaarheid van het boek.

Gabriël Moens en Popke Brouwer
Universiteit Sydney

MEDEDELINGEN EN BERICHTEN

Driejaarlijkse Prijs van het Antwerps Notariaat

Het Antwerps Notariaat schrijft voor de vijfde maal zijn Driejaarlijkse Prijs uit, toe te kennen aan de auteur of auteurs van een werk dat mag bestaan uit ingezonden manuscripten of uit een na 1 januari 1974 gepubliceerde verhandeling.

Het werk moet een grondige studie vormen, een oorspronkelijk karakter vertonen, bijdragen tot de ontwikkeling van de rechtswetenschap, van nut zijn voor het Belgisch Notariaat, in het Nederlands opgesteld zijn.

De keuze van het onderwerp is vrij.

De werken dienen, uiterlijk op 31 december 1976, in drie exemplaren ingezonden te worden aan de Tucht kamer der Notarissen van het Arrondissement Antwerpen, Koningin Elisabethlei 10 te 2000 Antwerpen, alwaar ook het reglement, waarin de andere voorwaarden zijn opgenomen, verkrijgbaar is.

De rubrieken van het Rechtskundig Weekblad

In de eerstvolgende nummers worden opgenomen:

— "De probatie tussen toekomst en verleden", rede uitgesproken door de procureur-generaal R. Verheyden op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Antwerpen;

— "Sport en sociaal recht", rede uitgesproken door de advocaat-generaal W. Vandermeersch op de plechtige openingszitting van het Arbeidshof te Gent.

Door de overvloed van kopij bij het begin van het gerechtelijk jaar kon aan sommige rubrieken nog niet de gewenste plaats worden ingeruimd. Eerlang zal in de rubriek "Wetgeving" speciale aandacht worden geschonken aan recente wetten op economisch en commercieel gebied (prijzen van farmaceutische producten, emissie van effecten, bankcontrole, bevoegdheid van de rechtbank van koophandel bij geschillen inzake faillissement).

TIJDSCHRIFTEN

Ars Aequi—XXIV, 8

Hans Fillet, Uitsluiting van verdedigers in de Bondsrepubliek Duitsland—Jacob Baetje, Geschillenregeling bij de besloten vennootschap—Rechtsvragen—Boekaankondigingen—Wetgeving—Jurisprudentie.

Weekblad voor privaatrecht, notariaat en registratie—jg 106, nr. 5316

H.C.F. Schoordijk, Enige aantekeningen n.a.v. het voorontwerp van wet betreffende het giraal effectenverkeer (1)—W.G. De Vries, Het erfrecht-ontwerp 1974 en de agrarische bedrijfsopvolging—A.H.N. Stallenwerck, Verslag van de algemene jaarvergadering van de Vereniging voor agrarisch recht—Rechtsvragenrubriek—Verslagen en berichten.

nr. 5317

H.C.F. Schoordijk, Enige aantekeningen n.a.v. het voorontwerp van wet betreffende het giraal effectenverkeer (II - Slot)—H.K. Faber, Het karakter van de depotrekning bij een levensverzekeringsmaatschappij—J.H. Linders, Recente fiscale rechtspraak—Rechtsvragenrubriek—Verslagen en berichten.